

Таҳрир ҳайъати:

Ж.Азимов – ЎЗР ФА академиги
 А.И.Ятусевич – РФА академиги
 Э.Д.Джавадов – РФА академиги
 Я.А.Юлдашбаев – РФА академиги
 Д.А.Девришов – РФА мухбир аъзоси
 Б.Норқобилов – *Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси раиси*
 Х. Юнусов – СамВМИ ректори, б.ф.д., профессор
 А.Орипов – профессор
 Ҳ.Салимов – профессор
 Б.Салимов – профессор
 А.Даминов – профессор
 Р.Давлатов – профессор
 Қ.Норбоев – профессор
 Б.Б.Бакиров – профессор
 Н.Дилмуродов – профессор
 Ш.Джаббаров – в.ф.д.
 Б.Элмуродов – в.ф.д.
 Н.Йўлдошев – в.ф.д.
 Х.Ниёзов – в.ф.д.
 Б.Нарзиёв – в.ф.н., доцент
 Р.Бозоров – в.ф.н., доцент
 Р.Рўзикулов – в.ф.н., доцент
 А.А.Белко – ВДВМА доценти
 Д.Н.Федотов – ВДВМА доценти

Бош муҳаррир вазифасини бажарувчи:

Абдунаби АЛИҚУЛОВ

Муҳаррир:

Дилшод Юлдашев

Дизайнер:

Хусан САФАРАЛИЕВ

Лойиҳа ташаббускори ва раҳбари:

Ўзбекистон Республикаси
 Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси
 Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитаси,
 “AGROZOOVETSERVIS”
 масъулияти чекланган жамияти

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 2018 йил 2 февралда 0284-рақам билан рўйхатга олинган

Журнал 2007 йил сентябрдан чоп этилмоқда

Манзил: 100070, Тошкент шаҳри, Усмон Носир, 22.

Таҳририят манзили: 100022, Тошкент шаҳри, Қушбеги кўчаси, 22-уй
 Тел.: 99 307-01-68,

Фақат телеграмм учун 97 770-22-35.

E-mail: zooveterinariya@mail.ru

Адади 4030.

Нашр индекси: 1162

Босишга рухсат этилди: 27.06.2021.

Бичими 60x84¹/₈. Офсет усулида чоп этилди. 4,25 б.т. Буюртма № .

Баҳоси келишилган нархда.

© Veterinariya meditsinasi, #06 (163) 2021

“ALDIN GROUP” МЧЖ

босмаҳонасида чоп этилди.

Олмазор кўчаси, 1-уй.

Ташаббускорлик

А.Алиқулов – Эпизоотик тадбир сифати – давр талаби 3

Долзарб мавзу

Ж.Б.Юлчиёв – Европа ветеринария таълимидан ўрганадиган жиҳатларимиз кўп 6

Юқумли касалликлар

Г.Х.Мамадуллаев, М.А.Рўзимуродов, А.А.Саидов, У.М.Файзиёв, О.К.Джуракулов, Р.Э.Арзимурадова – “Вити-биовет туберкулин”нинг ишлаб чиқариш шароитидаги синовлари 8
С.Ашуров, С.Оққиев, Н.Юлдашов – Оқсил касаллиги: олдини олиш ва қарши кураш бўйича тавсиялар 11

Юқумсиз касалликлар

Q.N.Norboyev, H.N.Bektanova – Yosh itlarda raxit kasalligining etiologiyasi 15

Жарроҳлик

С.А.Ҳайдарова – Куёнларнинг найсимон суяклари синишида қон таркибидаги ишқорий ва аччиқ фосфатазалар миқдорларининг ўзгариши (Экспериментал тадқиқот) 17

Акушерлик ва гинекология

О.Ў.Қўлдошев, М.Т.Исаев – Сигирлар йирингли-катарал ва ўткир эндометрит касаллигини даволашда “Ихглюковет” препаратининг самараси 20

Паразитология

А.Ғ.Ғафуров, Ў.И.Расулов, Х.Мирзохидов – Қорамолларни пироплазмидозларидан профилактика қилишда “Поликарбуз”нинг самарадорлиги 24

Фармакология

А.Б.Мамедов, Ҳ.П.Нурмаматов, Ж.Зухуров – Қишлоқ хўжалик ҳайвонлари ва паррандаларда иммунитетни коррекциялаш йўллари 28
Б.С.Рустамов – Куркалар гистомонозини даволашда витаминли комплексларнинг самарадорлиги 30

Ветеринария-санитария

Х.Б.Юнусов, Х.Б.Ниёзов, Ш.А.Бабаева – Туяқушчиликни ривожлантиришда “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасининг таъсири 33

Бугуннинг гапи

У.Қурбонов, Н.Сангиров – Рақамли иқтисодиёт коррупция ва “яширин иқтисодиёт”нинг асосий кушандасидир 35

Табрик

Иқтидорли шогирд – устознинг бахти 36
 Жонқуяр бўлинг, қаримайсиз! 36

Editorial board:

J.Azimov – academic
 A.I.Yatusevich – academic RAN
 E.Dj.Djavodov – academic RAN
 Y.A.Yuldashbayev – academic RAN
 D.A.Devrshov – correspondent RAN
 B.Norqobilov – State Committee of
 Veterinary and Livestock
 development of the
 Republic of Uzbekistan
 X. Yunusov – doctor of biology, professor
 A.Oripov – professor
 X.Salimov – professor
 B.Salimov – professor
 A.Daminov – professor
 R.Davlatov – professor
 Q.Norboev – professor
 B.B.Bakirov – professor
 N.Dilmurodov – professor
 Sh.Djabbarov – doctor of veterinary
 B.Elmurodov – doctor of veterinary
 N.Yuldoshev – doctor of veterinary
 X.Niyozov – doctor of veterinary
 B.Narziev – doctor of veterinary
 X.Bozorov – doctor of veterinary
 R.Ruzikulov – doctor of veterinary
 A.A.Belko – dotsent VDVMA
 D.N.Fedotov – dotsent VDVMA

Acting Chief Editor:

Abdunabi ALIKULOV

Editors:

Dilshod YOLDOSHEV

Designer:

Husan SAFARALIYEV

Published since September 2007

Initiator and leader of the project:

State Committee of Veterinary and
 Livestock development of the Republic of
 Uzbekistan

Founders:

State Committee of Veterinary and Live-
 stock development of the
 Republic of Uzbekistan,
 “AGROZOOVETSERVIS” Co., Ltd.

**Registered in Uzbekistan Press and
 News agency by 0284**

Address: 22, Usmon Nosir, Tashkent,
 100070. Editorial address: 4,
 Kushbegi, 22
 Tashkent, 100022
 Tel.: 99 307-01-68,
 97 770-22-35

Web-site: www.vetjurnal.uz

E-mail: zooveterinariya@mail.ru

circulation: 4030

Index: 1162

Permitted for print: 27.06.2021. Format
 60x84 1/8 Printed by Offset printing 4,25
 press works Order #414 Free price.
 © “Veterinariya meditsinasi”, #06 (163) 2021

Printed by “ALDIN GROUP”
 Co., Ltd., Tashkent city. 1, Olmazor str.

Initiative

A.Alikulov – Quality of epizootic measures - period requirement ... 3

Challenging theme

J.B. Yulchiev – We have a lot of aspects to learn from the European
 veterinary education..... 6

Contagious diseases

**X.Mamadullaev, M.A.Ruzimurodov, A.A.Saidov, U.M.Fayziev,
 O.K.Djurakulov, R.E.Arzimurodova** – Tests of “Viti-biovit
 tuberculin”
 under production conditions 8
S.Ashurov., S.Okkiev., N.Yuldashov – Protein disease:
 recommendations for its prevention and control 11

Non-contagious diseases

K.N.Norboev H.N.Bektanova – Etiology of rickets in
 young dogs 15

Surgery

S.A.Haydarova – Changes of alkaline and acid phosphatases in
 the blood in case of a fracture of the tubular bones of rabbits
 (Experimental study)..... 17

Obstetrics and gynecology

O.O.Kuldashev, M.T. Isaev – Effect of the drug “Ichglucovitum”
 in the treatment of purulent-catarrhal and acute endometritis
 in cows 20

Parasitology

A.G. Gafurov, U.I. Rasulov, H.Mirzohidov – The effectiveness of
 “Polycarb-uz” in the prevention of piroplasmidosis in cattle 24

Pharmacology

A.B. Mamedov, H.P. Nurmamatov, J.Zuhurov – The ways of correc-
 tion of immunity in farm animals and poultry 28
B.S.Rustamov – Effectiveness of vitamin complexes in the
 treatment of turkey histomonosis..... 30

Veterinary-sanitary

Kh.B.Yunusov, Kh.B.Niyazov, Sh.A.Babaeva – The effect of
 nutritional supplement “Panaroot-98” in the development of ostrich
 breeding..... 33

Congratulations

Talented student is the happiness of a teacher 36
 Diligent people – forever young 36

ЭПИЗОТИК ТАДБИР СИФАТИ – ДАВР ТАЛАБИ

Шу йилнинг олти ойи мобайнида куйдирги касаллигига қарши 15 минг 250 бош йирик шохли, 46 минг 446 бош майда шохли ҳайвонлар ва бошқа уй ҳайвонлари эмланди. Оқсилга қарши 9150 бош йирик шохли ва 82 минг 200 бош майда шохли ҳайвонлар эмланди. Бу Қоровулбозор туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими маълумотида ўз аксини топган. Шунингдек, туманда кутуриш, бруцелёз, туберкулёз каби хавfli касалликларга қарши эмлаш ва қарши кураш чора-тадбирлари ҳам уюшқоқлик билан амалга оширилмоқда. Бу ишларга туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими қатори ташхис маркази мутахассислари ҳам тўлиқ жалб этилган. Яна бир эътиборли жиҳат шундаки, Қоровулбозор туман ҳокими Акмал Остонов ташаббуси билан шу йил ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими биносини таъмирлаш ҳамда қўшимча бинолар қуриш учун маҳаллий газнадан 340 миллион сўм ажратилди.

– Пулимиз кўп эмас, аммо ветеринария учун пул ажратиш керак. Айниқса, Президентимиз томонидан ветеринария ва чорвачиликни ривожлантиришга қатта эътибор берилётган маҳал, – деди ҳоким депутатлар олдидан сўзга чиқаркан. – Қолаверса, ҳайвонларни касалликка чалинтирмаслик жуда муҳим, биз шу орқали аҳолининг ҳам саломатлигини таъминлаган бўламиз.

– Соҳамизда ўзгаришлар қатта, тажрибали, ўз касбини пухта эгаллаган мутахассислар ҳам кўп, аммо уларнинг кўпчилиги институтда ўқишмаган. Бунинг сабаби оддий, илгари олий маълумотли бўлишни

ҳеч ким талаб қилмаган эди. Эндиликда молия бўлими ходимлари мониторинг қилишганда, нега ветучасткада ишлаётган мутахассиснинг дипломи йўқ, деб эътироз билдиришмоқда. Бу асосли гап, аммо мавжуд муаммони бирданига ҳал этиб бўлмайди. Агар рақамларга назар ташлайдиган бўлсак, айни чоғда бўлимда 24 киши меҳнат қиляпти. Уларнинг бор-йўғи 4 нафари олий маълумотли, яна бир киши сирдан институтда ўқишни бошлаб юборган. Шу боис ёшларни олий маълумотли бўлишга, ветеринария бўйича пухта билим олишга ундаяпман, – дейди бўлим бошлиғи Дилмурод Юсупов шогирди ва ўринбосари Жобир Нуруллаев билан суҳбатлашаркан.

Қоровулбозор чўл тумани, аҳоли кам, шунга яраша чорвачиликни ривожлантириш, озуқа экинлари етиштириш имконият-

лари ҳам чекланган, қурғоқчилик қузатилган йилларда чўпонлар ем-хашак етарли бўлган бошқа ҳудудлару қўшни вилоятларга кетишга мажбур бўлишади. Бундай кунларда аҳоли учун талаб этиладиган ичимлик суви ҳам, чорвани суғориш учун зарур бўлган сув ҳам муаммога айланади. Шунга қарамай, қоровулбозорлик чорвадорлар ветврачлар кўмағида соҳани ривожлантиришга интилмоқда. Мутахассисларнинг эътирофи этишчи, Бухоро шароитида сувдан тежамкорлик билан фойдаланишни йўлга қўйиш, инновацион тамойилга кўра, томчилаб суғориш тизимини қўллаш келгусида чорвачилик озуқа базасини мустаҳкамлашга ҳам етарли шароит яратади. Чунки томчилаб суғориш тоғу тошлардан иборат бўлган Исроил давлатида ё Арабистон ярим оролида мўъжизавий натижалар бермоқда. Континентал иқлим шароитида яшаб меҳнат қилаётган бухоролик миришқорлару чорвадорлар меҳнат қилишда чет элликлардан ошса ошадики, асло кам эмас. Уларга тўғри йўл-йўриқ, оёкка туриб олиш учун етарли сармоя керак, холос.

– Қоровулбозор шароитида қорақўлчиликни ривожлантириш, маҳалларда қорақўл қўйларни бўрдоқилаш яхши самара беради. Бу тамойил маҳаллабўй ишлаш тизими жараёнида амалиётга жорий этилмоқда. Биз эса эпизоотик тадбирлар режасига кўра, аҳоли ва чорвадорлар ихтиёридаги жониворларни касалликка чалинтирмасликка интиляпмиз, эмлаш ишлари қаттиқ назорат остида ташкил этилган, – дейди Дилмурод Юсупов. – Шу ўринда яна бир гапни алоҳида таъкидлашни истайман. Кўмита раиси жойларда бўлиб, ёшлар билан учрашувлар ўтказди, бу жараёнда ёшлар ўртасида соҳамизга бўлган эътибор янада кучайди. Биз ҳам туман микёсида ёшлар билан учрашувлар, давра суҳбатлари ташкил этипмиз. Техникумни, институтни тугатиб келган ёшларни тажрибали ветврачларга шогирдликка беряпмиз. Ишласин, ўқиган, билганини амалиётда қўллаб кўрсин, шу тариқа пишади, касалликка ташхис қўйиш, даволашда адашмайдиган бўлади. Бу бир сўз билан айтганда, ветеринариянинг таракқий этиши учун бу жуда зарур.

– 60 йилдирки, ветеринария соҳасидаман, ўнлаб жойларда меҳнат қилдим, юзлаб шогирдлар орттирдим. Қорақўлчилик соҳаси жонқуярлари, ветеринария илми ва амалиёти билимдонлари – азиз устозларнинг нузли киёфаси ҳамон кўз олдимда. Улар орасида Бастамқул ака Сайтқуловнинг ўрни бўлакча эди. Охиратлари обод бўлсин, Бастамқул ака жуда ғайратли, шижоатли инсон эдилар. “Ўзбек Қорақўл” компаниясини ташкил этиб, унинг биринчи раиси сифатида Бухорога келганида, ўнлаб ширкатларга ўзим олиб борганман. У шунчалик кўзи ўткир инсон эдики,

бир отар қўйга қараб сони қанчалигини, қанча қўзи борлигини бирпасда чамалаб айтарди, чамаси тўғри чиқарди ҳам. Бундан ташқари, ветврачларни ҳар томонлама моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга

катта эътибор берарди. Мабодо бирор ветврачга қайсидай раҳбар ноҳўя гапириб юборса, ота боласини нечоғлик ҳимоя қилса, ҳамкасбини ана шундай ҳимоя қиларди. Ана шу сабабли биз Бастамқул акани қадрлардик. Айни чоғда қўмита раиси Баҳром Тўраевич томонидан ёшлару кексалар эъвозланаётганини, ветеринария ходимларининг муносиб тақдирланаётганини кўриб, Яратганга шукр, дейман. Жойларда ишхоналарни таъмирлаш учун юз миллионлаб пул сарфланипти, туманларга хизмат автомашиналари берилмоқда, янги асбоб-ускуналар келтирилмоқда. Ташхис марказларидаги ҳолат ҳам тубдан ўзгармоқда. Бундан кувонмай бўладими? Бунинг учун кекса ветврач сифатида Президентимизга, қўмитамиз раҳбарига чин дилдан раҳмат дейман. Ёшларнинг интилиши, билимдонлиги мени янада севинтиради. Масалан, когонлик тажрибали ветврач Қосим Атоевнинг ўғли Нозимжон қўли енгил ва омадли мутахассисга айланган. Яқинда у сунъий уруғлантирган сигир уч бош зотдор бузоқ туғди. Бу гап бутун Бухорода шовшув бўлди. Ёшлар эришаётган ютуқ бу. Нозимжонни чин дилдан табриқладим, унинг отасини ҳам. Ахир бу ҳам омад, ҳам билимдонлик самараси. Илоҳим, мана шундай иқтидорли мутахассислар сафи кўпаяверсин.

– Аллоҳнинг инояти ва отамнинг меҳрибонлиги туфайли шу касбни танладим. Кунига тўрт-бешта, баъзан ундан ҳам кўпроқ одамларнинг молини, жониворини кўриб даволашга тўғри келади. Кейинги пайтда сунъий уруғлантирган сигиринг уч бош туғибди, бизни сигир ҳам эгиз туғадиган бўлсин, деб чақирадиган кишилар кўпайиб қолди. Эгиз бўлиши, айниқса, сигирнинг уч-тўртта туғиши Яратганнинг инояти, биз бир сабабчи. Эсимда, ўша сигирни ҳам ветеринария-санитария талабларига қатъий риоя қилган ҳолда уруғлантирган эдим. Уруғ Тошкентдан, “Ўзнасччилик”корхонасидан олиб келинган. Бунда ҳеч қандай сир йўқ. Факат ўзим ҳар тонг ишга чиқишдан олдин отамнинг дуосини оламан, Яратганга шукр, Баҳовуддин Нақшбанд ҳазратлари қўлласин, пирлар мадақдор бўлсин, дея ишга киришаман. Тоза-покиза юрган одамни ютуғи ҳам кўп бўлади, деганлари шумикин, дейман. Айни чоғда ҳам ишдаман, яна бир миждоз кутяпти, қўчқори дамлаб кетибди, тезроқ бормасам бўлмайди, – дейди Нозимжон Атоев меҳнатую маҳорати ортидан топган “Дамас”ига ўтираркан.

Когон туманида бўлган кун туман ветеринария ва чорвачилик бўлими биносини кўрдик. Кейинги икки йил ичида ишхона ҳовлисида катта ободончилик ишлари амалга оширилган, юзлаб мевали ва манзарали дарахтлар

экилган. Муҳими, бўлим бошлиғи Ғайрат Жаҳоновнинг саъй-ҳаракати билан тумандаги барча ветеринария участкаларига дюар идишлар, керакли асбоб-ускуналар етказиб берилди. Эпизоотик тадбирларни сифатли ташкил этиш, эмлаш ишларида ёш мутахассислар иштирок этиб, тажриба орттириб боришлари бошлиқ томонидан қаттиқ назоратга олинган.

Наманган вилояти.

– Минг йилдирки, попликлар чорвачилик билан банд, кимдир бир отар қўй-эчки, яна кимдир бир уюр отларни, қорамолларни парвариш қилиш билан банд. Кейинги пайтларда аҳоли хонадонларида ҳам парранда ва чорва боқишга астойдил киришилди. Кўпчилик ем-қиммат, хашак йўқ, дейдию ҳовлисида уч-тўрт бош жониворни сақлашни қанда қилмайди. Бунинг хосияти ҳам, фойдаси ҳам борда, – дейди Поп туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғининг ўринбосари Аҳмад Турдалиев. – Кам таъминланган оилаларга жониворлар берилаётгани ҳам зиммамизга катта масъулият юкламоқда. Ахир иссиқ жоннинг иситмаси бор, ҳали бу қишлоқда ҳали у қишлоқда касал молнинг дарағи чиқади, ана шунда дарров ёрдамга шошилаемиз. Эпизоотик тадбирларда эса барча мутахассислар маҳаллабай тамойилга кўра иштирок этишмоқда.

Аҳмад Турдалиевнинг айтишича, туман ҳудуди катта бўлишига қарамай, 4 та ветучастка фаолият юритмоқда. Бу ветучасткаларнинг 2 тасида бино йўқ. Яқин кунларда туман ҳокимининг қўмағи билан мана шу ветучасткаларга контейнер ўрнатилади. Яхши жиҳозланган контейнер бироз қиммат, аммо барча қулайликларга эгаллиги ва бир кунда қўзланган жойга ўрнатилиши билан афзал. Агар контейнер ўрнатилиб, ветучасткалардаги иш жараёни такомилга етса, сигир ва ғунажинларни сунъий уруғлантирив борасидаги рақамлар ҳам сезиларли даражада ошади.

– Биз мутахассислар малакасини ошириш, устоз-шогирд тамойилида ишлашни ҳам йўлга қўйганмиз. Мақсад – муаммога ўрин қолдирмаслик, – дейди бўлим бошлиғи ўринбосари. – Қолаверса, бу йил сеvimли журнал обунасини ҳам биринчилардан бўлиб якунлашни кўзлаямиз. Шу боис поплик тажрибали ветврачлар ва уларнинг шогирдлари фаолиятдан кўпроқ ёзинг. Улар бугунги куннинг ҳақиқий қаҳрамонларидир.

Фарғона вилояти.

Бувайда туманида ветврачлар устози Ақром Раҳмоновни барча чорвадору паррандабоқарлар ўз акаси ё инисидек ҳурмат қилади. Чунки у лафзи бутун, билимдон ветврач, тундами, кундузми телефонига қўнғирок қилинг, “лаббай” дейди, одамнинг дарди-ташвишини эринмай эшитади. Жўяли маслаҳат беришни боплайди. Сўнг ҳозир борамиз, ташвиш қилманг, дейди. Ё ўзи ё шогирдлари хизматга шошади. Ана шундай хушмуомалалик билан у қишлоқларда кадр топяпти.

– Жониворни даволашда адашган мутахассисни одамлар ҳатто қариндоши бўлса-да кечирмайди. Мол эгаси ўша маҳал индамаслиги мумкин, сўнг гапиради, кал-

ласи йўқ шу боланинг, бети курсин, туппа-тузук молимни ўлдириб қўйди, қассобга ем қилди, дейди, ёмонлайди. Агар ветеринария илми ва амалиётига таяниб, касал молни оёққа турғазиб юборсангиз, чорвадор учун сиздан улуғ киши йўқ. Чунки қишлоқда яшаётган кишиларнинг асосий суянчиғи, пулни кўпайтириш манбаи қорамол ё қўй- эчки ҳисобланади. Бозорда зотдор сигир бузоғи билан 30 миллион сўмдан кам эмас. Зотдор қўчқор 5 миллион сўм, эчки-улоқ, совлиқларнинг нархи ҳам ҳолатига қараб. Афсуски, бу йил бедапресс қатори сомонпресснинг ҳам нархи бир ярим-икки қарра кўтарилиб кетди. Шунга мос равишда одамлар томорқасидан янада самарали фойдаланишга, тўйимли озукани уй шароитида тайёрлашга ҳаракат қилмоқда, – дейди Ақром Раҳмонов. – Озуқа тақчиллиги одамларни биров ташвишга солган маҳал моли касал одамга далда бўлмасангиз, унинг уйига тезкорлик билан етиб бормасангиз, ёмонотлик бўлиб қолиш ҳеч гапмас. Шу боис бўлимда ишлаётган ҳар бир мутахассисдан эпизоотик тадбирларни сифатли бажаришни талаб этяпмиз.

Туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғи Ақром Раҳмонов билан Хитой қишлоғида жойлашган “Аскар ота” фермер хўжалиги фермасида бўлди. Бу ерда 157 бош зотдор ғунажинлар парвариш қилинмоқда. Ўтган йил хориждан 62 бош зотдор ғунажинлар олиб келинди ва бу жониворлар соғлом бузоқлар туғди, шу тариқа чорва бош сони икки қарра кўпайди. Фермер Ақром Раҳмоновнинг маслаҳати билан ёш сигирларни зотдор хўкизларнинг музлатилган уруғлари билан сунъий уруғлантирди. Насиб этса, келгуси йил жониворлар яна болалайди. Қишлоқ аҳли, узоқ-яқиндаги қариндошлар “Аскар ота” фермер хўжалигининг зотдор бузоқларига ҳозирданок харидорлик қилишмоқда. Бу аҳолининг зотдор қорамол боқишга кизиқиши ортиб бораётганидан даракдир.

– 45 гектар еримиз бор, бу пайкалларга озукабон экинларни расамади билан жойлаштирганмиз, – дейди фермер Асроржон Аскарров. – Ёз чилласида қишлоқ таъминотини ўйламаган, хашак жамғаришга киришмаган чорвадор қаттиқ адашади. Тўйимли озукасиз сутни кўпайтириш ҳақида ўйлашнинг ўзи ҳам ортиқча. Шу боис озуқа экинлар уруғчилигини ташкил этиш ҳақида ҳам бош қотирапмиз. Бундан ташқари, сутни қайта ишлаш усқунасини ҳам шу ерга ўрнатмоқчимиз. Чунки бугун сутни бировга беришга мажбурмиз. Агар қайта ишловчи корхона ўзимизда бўлса, кўшимча қиймат яратиш, шу орқали фойдани кўпайтириш имкониятлари туғилади.

Навий вилояти.

Хошим Суяров ветеринария соҳасида меҳнат қилаётганига 37 йилдан ошди ва у бугун Навбахор туманидаги Соатқул Жўраев номли ветучастка мудир. Хошим ака 4 та маҳалладаги жониворларнинг саломатлигига жавобгар. Бу маҳалларда оз эмас қўп эмас, 1800 та хонадон бор. Хошим ака узоқ йиллар давомида ишлаб,

ўнлаб шогирдлар орттирди, бу орада унинг ўғли ҳам ота касбига қизиқиб қолди. Шу тариқа Ҳалимбой Бешрабоддаги коллежни ветеринария йўналиши бўйича битириб, отасига шогирд тушди. Бугун ота-бола Суяровлар чорвадорлар хизматида. Итларни паспортлаш, уларни кутуриш касаллигига қарши эмлаш, маҳалла ва мактабларда хавфли касалликларга қарши кураш бўйича давра

суҳбатлари ташкил этиш ишлари ҳам уларнинг зиммасида. Муҳими, масъулиятни ҳис этган ветеринария ходимлари зиммасидаги вазифани сидқидилдан бажаришмоқда.

– Туманимизда 14 та ветеринария участкаларида тажрибали мутахассислар меҳнат қилишмоқда. Эпизоотик тадбирларни сифатли ўтказиш, сигир ва ғунажинларни сунъий уруғлантириш, хавфли касалликларга қарши чора-тадбирлар бўйича давра суҳбатларини ташкил этиш ветучастка мудирлари томонидан намунали йўлга қўйилган. Туман ҳокими эса шу йилнинг ўзида эпизоотик тадбирларни ўтказиш учун 100 миллион сўм пул йўналтирди. Қўмитамиз раисининг топшириғига кўра, 6 та дюар идиш, 6 та термосумка, 3 та велосипед берилгани ҳам ветврачларни хурсанд қилди, – дейди туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғи Зафар Ғуломов ҳамкасблари Алимардон Шарапов ва Сирожиддин Ғафуров билан суҳбатлашар экан.

Навбахор туманида бўлган кун туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғининг ўринбосари Алимардон Шарапов билан бирга Шўрттепа қишлоғидаги “Собир Хотам” фермер хўжалигига қарашли фермада ҳам бўлди. Мулк соҳиби Ғулом Саидов 18 йилдирки шу ерда. 1300 бошдан ортиқ қўй-қўзилари, 60 бош қорамоли ва 10 бош йилкиси бўлган бу камтарин инсон қишлоқнинг 8 нафар ғайратли йигитларини доимий иш билан банд қилган. Ферма пайдо бўлгач, қишлоққа файз қирган, сут-қатик арзон бўлган, баъзи томорқачилар гўнгни ҳам шу ердан олиб, иссиқхона хўжалигини даромад манбаига айлантирмоқда. Бир сўз билан айтганда, “Собир Хотам”нинг хотамтойлигидан кўпчилик мамнун. Ғулом Саидов эса ветеринария хизмати намунали ташкил этилганини алоҳида таъкидлади.

– Агар ветеринария хизмати бўлмаса, чорвани асраш, касалликдан ҳимоя қилиш қийин ва ҳатто зотдор мол боқишни тасаввурга сиғдириб ҳам бўлмайди, – дейди Ғулом Саидов. – Шунинг учун бой бўлишни истаган, молим кўпайсин, муаммоларга ҳолат қолмасин, деган мулкдор ветврачга суянмоғи, унинг оқилона маслаҳатига таянмоғи зарур. Ана шунда албатта ривожланиш, ўсиш-ўзгариш бўлади.

Абдунаби Алиқулов,
журналист

Ж.Б.Юлчиев, ассистент, PhD,
Самарқанд ветеринария медицинаси институти

ЕВРОПА ВЕТЕРИНАРИЯ ТАЪЛИМИДАН ЎРГАНАДИГАН ЖИХАТЛАРИМИЗ КЎП

Самарқанд ветеринария медицинаси институтида чорвачилик ва ветеринария бўйича ма-лакали кадрлар тайёрлаш, илмий ва инновацион салоҳиятни ривожлантириш, институтнинг халқаро миқёсдаги рейтингини ошириш, ривожланган дав-латларнинг соҳа бўйича илғор технологиялари-ни ўрганиш ҳамда уларни мамлакатимизда жорий қилиш бўйича янги стратегиялар ишлаб чиқилган. Жумладан, институт профессор-ўқитувчиларининг ривожланган мамлакатларда стажировка ўташи, соҳа бўйича илғор технологияларни ўрганиш, стра-тегик мақсадлар учун янги ҳамкор институтлар би-лан ўзаро меморандумлар имзоланиши мунтазам равишда амалга оширилиб келинмоқда.

Бу борада Европа Иттифоқининг “Erasmus+” лойиҳаси грантлари ёш тадқиқотчилар, профессор-ўқитувчилар ва талабалар учун энг маъқул танлов бўлиб, Европанинг нуфузли университетларида ал-машинув дастурларида иштирок этиш, стажировка ва тренинг курсларида қатнашиш бўйича узоқ йил-лардан буён институт билан ҳамкорликда фаолият олиб бормоқда.

Жорий йилнинг 18-28 март кунлари “Erasmus+” лойиҳасининг KA107 “NR.2018-1-RO0-KA107-04708” дастури гранти асосида Ру-миниянинг Клуж-напока қишлоқ хўжалиги фан-лари ва ветеринария медицинаси университетида “Клиник фанларни ўқитишда Европа тажриба-сини ўрганиш”га бағишланган тренинг курсида қатнашдик. **Ветеринария жарроҳлиги соҳасида олиб борилаётган замонавий илмий ва клиник ишларни ўрганиш, клиник ишларни ташкил этиш ва касал ҳайвонларни даволаш** бўйича Ев-ропа тажрибасини ўрганиш ушбу семинар тренин-гининг асосий мақсади ҳисобланади.

Клуж-напока қишлоқ хўжалиги фанлари ва ве-теринария медицинаси университети Руминиянинг 4 та ветеринария йўналиши бўйича кадрлар тайёр-ловчи университетларидан бири бўлиб, унга 1869 йилда асос солинган. Бугунги кунда университет-нинг ветеринария медицинаси, зоотехния ва био-технология, озиқ-овқат фанлари ва технологиялар, қишлоқ хўжалиги ва боғдорчилик каби факультет-

лари фаолият олиб боради. Ушбу факультетлар-да 6 мингга яқин талабалар таҳсил олиб, шулар-дан 1000 нафари чет эл фуқаролари ҳисобланади. Университетда дарслар румин, инглиз ва француз тилларида ташкил этилган. Ветеринария меди-наси йўналиши бўйича интеграллашган тизимда кадрлар тайёрланади, ўқиш муддати 6 йил. Ушбу йўналишни тугаллаган талабаларга ветеринария медицинаси доктори – ветеринар мутахассислиги бўйича диплом берилади. Ҳозирги пандемия ша-роитида ўқишлар гибрид тарзида ташкил этилиб, маъруза дарслари онлайн тарзда, амалий машғулот ва лаборатория дарслари эса университетда олиб борилади.

Университетда 2 та илмий тадқиқот муассаса-си, 15 та марказ ва лабораториялар, катта ва ки-чик ҳайвонлар клиникалари мавжуд. Шунингдек, университет қошида 500 бош симментал зотли қорамол, 1000 бош меринос қўйлар, 1000 бош чўчка ва 10000 бош парранда парваришланадиган, сут ва гўшт маҳсулотларини қайта ишлаб, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариладиган ўқув-ишлаб чиқариш чорва-чилик комплекси фаолият олиб боради.

Тренинг курслари ветеринария медицинаси факультетининг майда уй ҳайвонлари клиникаси-да, университет ўқув-ишлаб чиқариш чорвачилик комплексида олиб борилди.

Майда ҳайвонлар клиникаси университет ҳудудида жойлашган бўлиб, шошилинич ветерина-рия касалхонаси, маҳсуслашган клиника ва экзотик ҳайвон касалликларини даволаш ва консултация маркази каби қисмлардан иборат. Клиникага асо-сан Клуж-напока шаҳри ва унинг атрофидаги ту-манларда яшовчи аҳолига қарашли уй ҳайвонлари ҳамда экзотик ҳайвонлар келтирилади. Клиника-даги барча диагностика ва даволаш муолажалари халқаро ветеринария хизмати (EAEVE) Европа ветеринария таълими муассасалари ассоциацияси талабалари асосида ташкил этилган бўлиб, ҳар 5 йилда ушбу ташкилот томонидан аккредитациядан ўтказилади.

Асосий амалий машғулотлар ва мастер класс дарслари клиниканинг жарроҳлик бўлимида таш-

кил этилди. Кун давомида клиникага келтирилган ит, мушук ва бошқа уй ҳамда экзотик ҳайвонларни қабул қилиш, диагностик ва даволаш муолажаларини бажаришда иштирок этдим.

Шу билан биргаликда университетнинг ўқув-ишлаб чиқариш чорвачилик комплексига ташриф буюриб, ҳайвонларни сақлаш ва озиклантириш, ветеринария хизматини ташкил этиш бўйича маълумотларга эга бўлдим, шунингдек, қорамоллар туёқларини тозалаш ва туёқ касалликларини даволаш, қорамол ва қўйларнинг паразитар касалликларига қарши профилактик тадбирларни бажариш ва лаборатор текширувларини ўтказиш бўйича тадбирларда қатнашдим.

Клиникада ҳайвонларни даволаш билан бир қаторда кичик гуруҳларда юқори курс талабаларига амалий машғулот дарслари ўтилади ҳамда даволаш ва операция жараёнида талабаларнинг фаол иштироки таъминланади. Ҳар бир кичик гуруҳда 12-15 нафар талаба бўлиб, операция жараёнида 7-8 нафардан яна кичик гуруҳларга бўлинади. Дарслар кейс стади ва муҳокама тарзида (ҳеч қандай конспектларсиз) эркин тарзда олиб борилади.

Ҳар бир қабул қилинган ҳайвонлар учун касаллик тарихи варақаси, курация дафтари, наркоз ёки операция протоколи, ҳайвон эгаси билан шартнома диагностик муолажалар натижалари ёзилиб, архивда сақланади. Тренинг давомида клиникада ишларни ташкил этиш, ит ва мушуклар қон томирига катетр қўйиш, ҳайвонларни операцияга тайёрлаш, операция даврида анестезиологияни бошқариш, интубация, наркотик моддалар комбинацияси, ҳайвонлар компьютер томографияси, янги хирургик чоклаш усуллари, эндоскоп ёрдамида текшириш, термокаутердан фойдаланиш, УЗД диагностикаси, экзотик ҳайвонларни даволаш, мураккаб ортопедик операцияларни бажариш бўйича билим ва амалий кўникмаларга эга бўлдим.

Университет кутубхонасида мавжуд электрон китоблар базаси билан танишдим. У ерда бугунги кунда ветеринария соҳаси бўйича чоп этилаётган замонавий китоблар нашриёти билан ҳамкорлик йўлга қўйилган бўлиб, ушбу китоблардан фойдаланиш учун талабаларга кенг имкониятлар яратилган.

Умуман олганда, дунёнинг ривожланган давлатларида ветеринария таълими стандарт асосида ташкил этилган бўлиб, бунинг учун (EAEVE) Европа ветеринария таълими муассасалари ассоциацияси, (AVMA) Америка ветеринария медицинаси

ассоциацияси, (OIE) Жаҳон ҳайвонлар саломатлиги ташкилоти томонидан қўйилган талабларни бажарган ҳолдагина аккредитация натижаларига кўра фаолият олиб боради.

Хулоса ва таклифлар:

1. Республика ветеринария таълимини халқаролаштириш, дипломларнинг тан олинishi, талаба ва профессор-ўқитувчилар алмашинувини кучайтириш, дунёнинг исталган давлатида соҳа бўйича фаолият олиб бора оладиган рақобатбардош кадрлар тайёрлашни йўлга қўйиш учун халқаро ветеринария таълими ассоциацияларига аъзо бўлиши бугунги замон талабидир.

2. Профессор-ўқитувчиларнинг билим савиясини ошириш ҳамда ветеринария таълимининг замонавий услубиятларини ўзлаштириш, илмий тадқиқот ишларини замон талаблари даражасида олиб борилишини таъминлашда Европа Иттифоқининг Эрасмус+ лойихаси доирасида ажратиладиган грантларда иштирокини кучайтириш мақсадга мувофиқ.

3. Профессор-ўқитувчиларнинг инглиз тили бўйича билимини ошириш бўйича институтда тил ўргатиш курслари фаолиятини мунтазам олиб бориш ва ўқитувчиларнинг тил бўйича мавжуд халқаро ва миллий сертификатларга эга бўлишини кучайтириш, янги ишга олинадиган ёш кадрларни тил билиш даражаси бўйича баҳолаш келажакда институтнинг жаҳоннинг топ университетлари қаторига киришига замин яратувчи асосий омиллардан бирidir.

4. Ветеринария медицинаси бўйича талабаларга таълим беришни янада яхшилаш учун дарсни халқаро “One health” концепцияси асосида ташкил этиш, яъни амалий ва лаборатория машғулотларида, клиник ва мутахассислик фанларини ўқитишда кичик гуруҳларда талабалар сони кўпи билан 15 нафаргача бўлишини таъминлаш лозим.

5. Бугунги замон талабларига жавоб берадиган ветеринария врачларини тайёрлашда институт моддий-техник базасини яхшилаш, институт ҳудудида 7/24 тизимида ишлайдиган ҳайвонлар клиникасини ташкил этиш, институт ўқув-тажриба хўжалигида камида 200 бош қорамолга мўлжалланган замонавий ферма, паррандачилик фермаси, чорвачилик ва парранда маҳсулотларни қайта ишловчи кичик корхона фаолиятини йўлга қўйиш ҳам илмий-услубий, ҳам иқтисодий жиҳатдан устуворликни ошириш имкониятини беради.

“ВИТИ-БИОВЕТ ТУБЕРКУЛИН”НИНГ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ШАРОИТИДАГИ СИНОВЛАРИ

Аннотация

В статье приводятся результаты сравнительного изучения выявляемости туберкулин положительных крупного рогатого скота ППД-туберкулина производства «НИИВ-БИОВЕТ» и ППД-туберкулина (Россия). Испытания проведенные в хозяйствах неблагополучных по туберкулезу крупного рогатого скота показали, что при симультанной туберкулинизации у реагирующего поголовья при внутрикожном введении ППД-туберкулина («НИИВ-БИОВЕТ») в дозе 0,2 мл 10000 ТЕ размеры толщины кожной складки достоверно отличалось от толщины кожи не реагирующих животных.

Калит сўзлар: туберкулин, текшириш, носоглом хўжалик, ферма, препарат.

Мавзунинг долзарблиги. Туберкулёз юққан хайвонлар туберкулин препарати ёрдамида аниқланади ва ветеринария конунчилигига мувофиқ подадан ажратилиб, бартараф қилинади. Кўплаб ривожланган давлатларда туберкулёз диагностикаси ўз миллий туберкулин препаратига эга ва у чет давлатларга экспорт қилинади.

Республика чорвачилигига бир йилда бир марта алергик текшириш учун энг минимал 10 млн. доза туберкулин препарати зарур. Препаратни четдан Республикамизга олиб келиш ҳам ўзига хос муаммолар туғдиради.

Шунинг учун республикамизда маҳаллий захира-лардан фойдаланиб, ўз миллий туберкулин преператини ишлаб чиқариш технологиясини яратиш ва Республика ветеринария хизматида жорий этиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Тадқиқотнинг мақсади. Республикада қишлоқ хўжалик хайвонлари туберкулёзининг эпизоотологик мониторингини олиб бориш Ўзбекистон Республикаси “Ветеринария конунчилиги”да келтирилган “Хайвонлар туберкулёзига қарши кураш ва олдини олиш ҳақида”ги йўриқномага асосан ўтказилади ва унинг асосини диагностика тадбирлари ташкил қилади. Диагностика учун экспорт ўрнини босувчи Миллий ППД туберкулин препарати ишлаб чиқариш ва уни Республика ветеринария амалиё-

Summary

The article presents the results of a comparative study of the detection rate of tuberculin-positive cattle NIIV Biovet PPD tuberculin and tuberculin produced in Russia. Tests carried out on farms with tuberculosis-dysfunctional cattle showed that with simultaneous tuberculinization in a responding livestock with intradermal injection of domestic tuberculin at a dose of 0.2 ml of 10000 TE, the size of the large skin fold significantly differed from the size of the skin of non-responding animals.

тига жорий этиш мазкур тадқиқотларнинг мақсади ҳисобланади.

Тадқиқотларнинг материал ва услублари. Ўзбекистон Республикаси Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш Давлат Қўмитаси раисининг “ВИТИ ВЮ-ВЕТ” МЧЖ томонидан ҳамкорликда ишлаб чиқарилган Сут эмизувчи хайвонлар учун мўлжалланган стандарт эритмали ППД туберкулин диагностикасининг тажриба сериясини синаш тўғрисидаги 2020 йил 20 июлдаги №49-и/ч сонли буйруғига мувофиқ 2020 йилнинг 24-27 июль кунлари Тошкент вилоят Окқўрғон тумани “Абдулла” номили фермер хўжалиги фермасида 19 бош сигирда ППД туберкулин диагностикасининг тажриба серияси (Серия №4, 2020 йил июль ойида ишлаб чиқарилган; “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин” Ts 28346332-01:201) махсус фаоллиги ва реактогенлиги синовдан ўтказилди.

Назорат сифатида махсус фаолликни солиштириш учун Россия Федерациясининг ФГУП «Курск биофабрикаси» да ишлаб чиқарилган «Туберкулин очищенный (ППД) для млекопитающих в стандартном разведении» Серия №15, 25.10.2019 й. ишлаб чиқарилган, яроқлилиқ муддати 25.10.2021 й. гача бўлган диагностикасининг фойдаланилиди.

Ишлаб чиқарилган туберкулиннинг махсус фаоллигини симульган услубда текшириш мақсадида мута-

1-жадвал.

“ВИТИ-БИОВЕТ” ва Курск туберкулинлари билан симультан услубда аллергия текширилган 19 бош сигирлар рўйхати.

Т/р №	Инв №	Жинси	ВИТИ-Биовет туберкулин, серия №4				Курск биофабрика туберкулин, Серия №15			
			Нормал тери қалинлиги, мм	72 соатдан сўнг, мм	Фарқи, мм	Натижа	Нормал тери қалинлиги, мм	72 соатдан сўнг, мм	Фарқи, мм	Натижа
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	02549	сигир	8	24	16	ижобий	8	30	22	Ижобий
2	75	сигир	8	25	17	Ижобий	8	25	17	Ижобий
3	6	сигир	8	10	2		8	14	6	Ижобий
4	87	сигир	8	18	10	Ижобий	8	18	10	Ижобий
5	21866	сигир	8	16	8	Ижобий	8	20	12	Ижобий
6	02461	сигир	8	13	5	Ижобий	8	14	6	ижобий
7	Рақам-сиз	сигир	8	15	7	Ижобий	8	15	7	Ижобий
8	1398	сигир	8	15	7	Ижобий	8	14	6	Ижобий
9	02564	сигир	8	11	3	Ижобий	8	14	6	Ижобий
10	100/10	сигир	8	14	6	Ижобий	8	16	8	Ижобий
11	02513	сигир	8	14	6	Ижобий	8	11	3	Ижобий
12	02566	сигир	8	14	6	Ижобий	8	11	3	Ижобий
13	8152	сигир	8	15	7	Ижобий	8	11	3	Ижобий
14	3363	сигир	8	14	6	Ижобий	8	15	7	Ижобий
15	1979	сигир	8	15	7	Ижобий	8	16	8	Ижобий
16	2984	сигир	6	14	8	Ижобий	6	14	8	Ижобий
17	63719	сигир	8	9	1		8	14	6	Ижобий
18	02495	сигир	8	17	9	Ижобий	8	22	14	Ижобий
19	8064	сигир	8	20	12	ижобий	8	21	13	ижобий

хассислар иштирокида туберкулинизация ўтказилди. Реакция натижаси 72 соатдан сўнг 2020 йилнинг 27 июлида пружинали кутиметр ёрдамида ўлчанди ва қуйидаги натижа олинди. Туберкулин ёрдамида симультан услубда аллергия текширилган 19 бош сигирлар рўйхати жадвал шаклида илова қилинди.

Аллергия туберкулинизация услубида махсус фаолликни аниқлаш учун симультан услубда диагностика текширилган 19 бош қорамоллардан “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин”га ижобий аллергия реакция натижа жами 19 бош сигирда аниқланди, назорат сифатида олинган Россия Федерацияси ФГУП «Курск биокомбинати»да ишлаб чиқилган «Туберкулин очищенный (ППД) для млекопитающих в стандартном разведении» диагностикамига ҳам 19 бош сигирда ППД туберкулинга ижобий аллергия реакция аниқланди.

Ишлаб чиқарилган туберкулиннинг махсус фаоллигини текшириш Тошкент вилоят Янгийўл тумани “Жамол ота” номли чорвачилик-наслчилик фермер хўжалиги фермасида 11 бош сигирда давом эттирил-

ди. ППД туберкулин диагностикасининг тажриба сериясининг (Серия №4, 2020 йил июль ойида ишлаб чиқарилган; (“ВИТИ-Биовет ППД туберкулин” Тс 28346332-01:201) махсус фаоллиги ва реактогенлиги симультан услубда синовдан ўтказилди.

Назорат сифатида махсус фаолликни солиштириш учун Россия Федерациясининг ФГУП «Курск биофабрикаси» да ишлаб чиқарилган «Туберкулин очищенный (ППД) для млекопитающих в стандартном разведении» Серия №15, 25.10.2019 й. ишлаб чиқарилган, яроқлилик муддати 25.10.2021 й. гача бўлган диагностикамидан фойдаланилди.

“ВИТИ-Биовет ППД туберкулиннинг махсус фаоллигини симультан услубда текшириш мақсадида мутахассислар иштирокида туберкулинизация ўтказилди. Реакция натижаси 72 соатдан сўнг 2020 йилнинг 27 июлида пружинали кутиметр ёрдамида ўлчанди ва қуйидаги натижа олинди. Туберкулин ёрдамида симультан услубда аллергия текширилган 11 бош сигирлар рўйхати жадвал шаклида илова қилинди.

“ВИТИ-БИОВЕТ” ва Курск туберкулинлари билан симультан услубда аллергик текиширилган 11 бош сизирлар рўйхати

Т/р №	Инв №	Жинси	ВИТИ-Биовет туберкулин, Серия №4				Курск биофабрика туберкулин, Серия №15			
			Нормал тери қалинлиги, мм	72 соатдан сўнг, мм	Фарқи, мм	Натижа	Нормал тери қалинлиги, мм	72 соатдан сўнг, мм	Фарқи, мм	Натижа
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	75875	сигир	8	23	15	Ижобий	8	25	17	Ижобий
2	94374	сигир	8	25	17	Ижобий	8	30	22	Ижобий
3	18410	сигир	8	12	4	Ижобий	8	14	6	Ижобий
4	1157	сигир	8	26	18	Ижобий	8	26	18	Ижобий
5	75379	сигир	8	15	7	Ижобий	8	15	7	Ижобий
6	01820	сигир	8	20	12	Ижобий	8	30	22	Ижобий
7	63604	сигир	8	12	4	Ижобий	8	15	7	Ижобий
8	55435	сигир	8	20	12	Ижобий	8	20	12	Ижобий
9	1181	сигир	8	16	8	Ижобий	8	20	12	Ижобий
10	83784	сигир	8	15	7	Ижобий	8	11	3	Ижобий
11	61720	сигир	8	15	7	ижобий	8	25	17	ижобий

Аллергик туберкулинизация услубида махсус фаолликни аниқлаш учун симультан услубда диагностик текширилган 11 бош сизирдан “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин”га ижобий аллергик реакция натижа жами 11 бошда аниқланди, назорат сифатида қўлланилган Россия Федерацияси ФГУП «Курск биокомбинати»да ишлаб чиқилган «Туберкулин очищенный (ППД) для млекопитающих в стандартном разведении» диагностикумига ҳам 11 бош сизирда ППД туберкулинга ижобий аллергик реакция аниқланди. “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин реактогенлиги соғлом қорамолларда текширилди ва диагностикумнинг ареактогенлиги аниқланди.

Хулоса.

Шундай қилиб, ўтказилган тадқиқотлар натижасига кўра, “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин” етарли даражада махсус фаоллик кўрсатди, диагностикумнинг ареактогенлиги аниқланди. Қорамоллар туберкулёзи бўйича носоғлом хўжалиқларда ўтказилган симультан текшириш натижасига кўра, “ВИТИ-Биовет ППД туберкулин” туберкулёз билан касалланган молларни аниқлашда Россияда ишлаб чиқарилган туберкулин билан бир хил касалликни аниқлаш хусусиятини кўрсатди. Текшириш натижасига кўра, мазкур диагностикум Ts 28346332-01:201 ташкилот стандартларига (Техник Шартлар) тўлиқ жавоб бериши аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Агапова М.Ф. Факторы, влияющие на проявление аллергических туберкулиновых реакций у крупного рогатого скота в неблагополучных по туберкулезу хозяйствах //Материалы Сибирского международного ветеринарного конгресса «Актуальные вопросы ветеринарной медицины». – Новосибирск, 2005. – С. 113-114.
2. ГОСТ 32306-2013 Туберкулины очищенные (ППД) для животных. Технические условия ГОСТ 32306-2013 МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ СТАНДАРТ ТУБЕРКУЛИНЫ ОЧИЩЕННЫЕ (ППД) ДЛЯ ЖИВОТНЫХ ТУ. Purified tuberculins (PPD) for animals. Specifications, 24 с.
3. Зубехина Л.И., Зубехин А.В., Информативность аллергических реакций на введение туберкулина и симультанной пробы реагирующим животным //Роль вет. науки в разв. жив-ва / Матер. Межд. Науч. Произ. Конф. КазНИВИ. Алматы 2000. С. 108-109.
4. Кассич Ю.Я., Завгородный А. И. Определение активности туберкулина (ПД) для млекопитающих // Ветеринара Медицина № 84 Міжвідомчий тематичний науковий збірник / Харків 2004 С. 330-332.
5. Кассич Ю.Я., Завгородный А.И., Кассич В.Ю., Горжеев В.М., Павленко Н.С., Льюля В.В. Симультанная аллергическая проба при диагностике туберкулёза // Ветеринария , №8.2004, С. 16-18.
6. Козлов В. Е., Мясоедов Ю.М., Безгин И.М., Оценка эффективности различных доз и методов введения туберкулина //Ветеринария №11,2004. с.
7. Кочмарский В.А. Сравнительное изучение эффективности внутриводочной туберкулиновой пробы //Ветеринарни Медицина №84 Міжвідомчий тематичний науковий збірник / Харків 2004 С. 380-383.

ОҚСИЛ КАСАЛЛИГИ: ОЛДИНИ ОЛИШ ВА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

Оқсил – ўткир кечувчи, ўта тез тарқалувчи юқумли вирус касаллиги бўлиб, жуфт туёқли уй ва ёввойи ҳайвонлар касалланади ҳамда халқ хўжалигига катта иқтисодий зарар етказиши мумкин.

Оқсил касаллиги ўзининг тарқалиш тезлиги билан бошқа юқумли касалликлардан кескин фарқ қилади.

Биринчидан, бу касаллик жуда тез тарқалиб, бирикки мамлакат ҳудудини эмас, балки қитъаларни ҳам қамраб олиши мумкин.

Иккинчидан, касалликнинг қўзғатувчиси вирус бўлиб, 7 та типи А, О, С, Осие-1, САТ-1, Саг-2, ва САТ-3 ҳамда уларнинг жуда кўп миқдорда серовариантлари мавжуд.

Оқсил касаллиги қўзғатувчисининг бир типи ёки сероварианти билан касалланган ҳайвон бошқа тип ва варианты билан касалланиши мумкин.

Вируснинг ҳар бир типи ўзига хос иммунитет ҳосил қилади, шунинг учун оқсил вирусининг ҳар бир тури ва варианты иммунобиологик хусусиятлари бир-биридан кескин фарқ қилади.

Учинчидан, оқсил касаллиги билан ҳар хил турдаги жуфт туёқли уй ва ёввойи ҳайвонлар касалланади, шунинг учун оқсил касаллигига қарши кураш чора-тадбирларини ўтказишнинг қийинчилиги шундан иборатки, асосан оқсил касаллигига чалинган ёввойи ҳайвонлар касаллик тарқатувчиси ҳисобланиб, касаллик қўзғатувчисининг табиатда барқарор сақланишини таъминлайди.

Тўртинчидан, оқсил касаллигини қўзғатувчиси (вируси) бошқа касалликларнинг қўзғатувчиларига нисбатан ташқи муҳит шароитларига чидамли ҳисобланади. Касаллик вируси яйловларда ва ўтлоқзорларда ёз ойларида 20-24 кун, куз ва қиш ойларида 1 - 2 ойгача, музлатилган гўштда 320 кунгача, сувда 3 - 7 кунгача, кийим-кечакда 2 ойгача сақланади.

Оқсил вируси табиий шароитда юқори патогенли ҳисобланади, шу сабабли 100 га яқин турдаги жуфт туёқли уй ва ёввойи ҳайвонлар касалликка мойил. Ҳайвонларнинг оқсил касаллиги ҳар йили эпидемия шаклида кечиби, Африка, Осие, Жанубий Американинг жуда кўп ва Европанинг айрим мамлакатларида тарқалиб келмоқда.

Халқаро Эпизоотик бюро маълумотларига кўра, ҳайвонларнинг оқсил касаллиги ҳар йили 50-60 та мамлакатда тарқалиб, катта иқтисодий зарар етказиб келмоқда.

Жумладан, 2019-2020 йиллар давомида оқсил касаллигининг 7 хил тури 56 та мамлакатда, шундан 34 таси Осие давлатларида қайд этилган. Айниқса, ҳайвонларнинг оқсил касаллиги бўйича оғир эпизоотик вазият Афғонистон, Эрон, Хитой, Покистон, Ҳиндистон ва Туркия давлатларида қузатилган. Афғонистонда ҳайвонлар орасида оқсил касаллигининг А, О ва Осие1 турлари қайд этилган.

Амалга оширилаётган комплекс чора-тадбирлар натижасида Республикаимиз ҳудудида оқсил касаллиги бўйича эпизоотик вазият барқарор ҳисобланади.

Лекин шунга қарамай, кўшни мамлакатларда оқсил касаллиги тарқалиши ва доимий учраб туриши ҳамда касалликнинг чегара билмаслиги сабабли Республика ҳудудига кириб келиши ва тарқалиш хавфи сақланиб келинмоқда.

Шу муносабат билан ҳайвонларнинг оқсил касаллиги кириб келиши ва тарқалишининг олдини олиш мақсадида касаллик бўйича эпизоотик вазиятни доимий назорат қилиш диагностика текширувлар, серомониторинг, ҳайвонларни профилактик эмлаш ишларини режа асосида мунтазам олиб бориш ва қатъий ветеринария-санитария тадбирларига амал қилиш талаб этилади.

Оқсил касаллигининг асосий манбаи касалликка чалинган ва касалланиб тузалган ҳамда касалликнинг яширин даври кечаётган ҳайвонлар ҳисобланади, улар ўзидан ажратилган сўлаги, сути, сийдиги, ахлати ва нафас олиш йўллари орқали жуда кўп миқдорда вирусни ташқи муҳитга чиқаради.

Касаллик қўзғатувчиси ташқи муҳитда озуқа сув манбаларини, яйловларни, транспорт воситалари, инвентарь, асбоб-ускуналарни, жиҳозларни зарарлантиради ва касаллик қўзғатувчисининг ташқи муҳит таъсирига чидамлилиги туфайли турли йўл ва воситалар орқали кенг тарқалиб, ҳайвонларнинг касалланишига олиб келади.

Оқсил касаллигидан тузалган ҳайвонлар 3-4 ой, баъзан 1 йил давомида вирус ташувчанлик хусусиятига эга. Оқсил касаллигининг тарқалиши хўжалик иқтисодий алоқаларнинг интенсивлиги, чорвачиликни юритиш шаклига, ҳайвонларнинг зичлигига, миграциясига боғлиқ.

Касаллик тарқалишида айниқса одамлар катта роль ўйнайди, чунки улар кўпинча касалланган ҳайвонлар билан алоқада бўлиб, касалланган ва касалликка мойил ҳайвонларни, уларнинг

маҳсулотларини транспорт воситалари орқали бозорларга, узоқ йўлларга олиб бориши натижасида касаллик тарқалишига сабаб бўлади. Касаллик қуйидаги ҳолатларда жуда тез тарқалиши мумкин:

- касал ва касалликдан соғайган вирус ташувчи ҳайвонлар соғлом ҳайвонлар билан боқилганда;
- касал ва касалликдан соғайган ҳайвонларни соғлом ҳудудларга, бозорларга, кўргазмаларга автотранспорт орқали ёки ҳайдаб борганда;
- вирус билан зарарланган сут ва бошқа чорвачилик маҳсулотларини, ем хашак ёки бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини соғлом жойларга ташилганда;
- носоғлом ҳудуд яйловларида ёки сув ичадиган манбаларидан фойдаланилганда;
- носоғлом ҳудуддаги ушбу касалликка мойил бўлмаган от, эшак, дайди итлар ва бошқа ҳайвонлар соғлом ҳудудга киргизилганда;

касал ва касалликдан тузалган ҳайвонларни даволаган ветеринария мутахассислари, молбоқарлар, сут соғувчилар уларнинг кийим-кечаклари пойабзаллари, иш куроллари ва бошқа инвентарлар орқали касаллик соғлом ҳайвонга юқади, касаллик тарқалишига шамол ҳам сабаб бўлади.

Касаллик клиник белгиларининг намоён бўлиши ҳайвонларнинг вирусга индивидуал сезгирлиги, унинг физиологик ҳолати ва вируснинг вирулентлиги даражасига боғлиқ.

Касаллик белгилари ёши катта ҳайвонларда яхши намоён бўлади, бузоқ, кўзи ва чўчка болаларида оғир кечиби, кўпчилик ҳолларда клиник белгиларисиз ўлим билан яқунланади. Касалликнинг яширин даври вирус организмга киргандан кейин 36 соатдан 7 кунгача, айрим ҳолларда 21 кунгача давом этади.

Умуман олганда, касаллик ўта ўткир кечади ва ҳайвондан ҳайвонга жуда тез тарқалиш хусусиятига эга.

Шуни таъкидлаш жоизки, ёввойи ҳайвонларда ва айрим қўй, эчкиларда касаллик латент (клиник белгиларсиз) кечиши ҳам мумкинлиги аниқланган. Шунинг учун бундай ҳайвонлар ўзидан кўп миқдорда вирусни ташқи муҳитга ажратади ҳамда оқсил касаллигининг табиатда тарқалиши барқарорлигини таъминлайди.

Оқсил касаллигига ташхис қўйишда касалликнинг клиник белгиларига, эпизоотик маълумотларга, патоморфологик ва лаборатория текширувларига асосланилади, тўғри қўйилган ташхис натижасига қараб, касалликка қарши курашиш ўз натижасини беради.

Оқсил касаллигини бошқа касалликлардан фарқлаш (дифференциал диагностикаси) касалликка қарши курашишда муҳим омил ҳисобланади.

Клиник белгилари ва эпизоотик маълумотларга қараб, дастлабки ташхис қўйилгандан сўнг албатта лабораторияда серологик ва вирусологик текширишлар ўтказиш лозим.

Оқсил касаллигига тезкор ва аниқ ташхис қўйишда юқори сезгирлик ва аниқлик хусусиятига эга бўлган замонавий диагностика (ИФА, ПЦР ва РСК) услубларидан фойдаланилади.

Клиник белгилари ва патолого-анатомик ўзгаришларга асосланиб ташхис қўйишнинг қийин томони шундаки, клиник белгилари ўхшаш касалликлардан оқсил касаллигини фарқлаш талаб этилади. Чунки клиник белгилари оқсил касаллигига ўхшаш бўлган бир қатор касалликлардан фарқлаш яқуний ташхис қўйишда муҳим ҳисобланади.

Жумладан, оқсил касаллигига ўхшаш касалликлардан везикуляр стоматит ҳам оқсил каби оғиз бўшлигини ва туёқлар орасини жароҳатлайди Бу икки касалликни бир-биридан фарқлаш учун от ёки эшакни касалланган ҳайвоннинг патологик намунаси билан зарарлаш керак. Маълумки, от ва эшаклар оқсил касаллиги билан касалланмайди, везикуляр стоматит билан эса касалланади. Чўчкаларнинг везикуляр стоматит, везикуляр экзентема касаллиги билан касалланмаслигини ҳисобга олиш керак. Вирусли диарея, юқумли ринотрахеит ва ўлат касалликларида туёқлар орасида афталар ва эрозиялар кузатилмайди, қўйлар ўлати ва қатарал иситма касалликлари ҳам оқсил касаллигига ўхшаш клиник белгиларида пайдо бўлишини инобатга олиб, уларни бир-биридан фарқлаш муҳимдир.

Бузилган ва моғорлаган дағал хашаклар билан ҳайвонларнинг озиқланиши натижасида пайдо бўлган оддий везикуляр стоматит, аввало юқумли ҳисобланмайди, иккинчидан туёқлар ораси жароҳатланмайди, ҳайвонлар ҳарорати кўтарилмайди, ёш ҳайвонлар ўлими кузатилмайди. Шунинг учун клиник белгилари ва эпизоотик маълумотларга қараб дастлабки ташхис қўйилгандан сўнг албатта серологик ва вирусологик текширишларни ўтказиб, яқуний ҳулоса олиш учун касалланган ҳайвондан патологик материаллар олиниб, лаборатория текширувлари ўтказилиши зарур.

Вирусологик ва серологик (ИФА, ПЦР, РСК) усуллар орқали касалликка қўйилган дастлабки ташхис тасдиқланади ва вируснинг типи ва серологик варианты вируснинг қайси турига ёки вариантга мансублиги, қўлланилган вакцина вируси штаммига эпизоотик штамми авлодий яқинлиги аниқланади.

Лаборатория хулосасига асосланган ҳолда хавфли ҳудудлардаги касалланган моллардан аниқланган вирус типлари ва серовариантларидан тайёрланган вакциналар билан ҳайвонларни эмлаш тавсия қилинади.

Вакцина таркибидаги вирус типи эпизоотик штаммининг авлодий яқинлиги вируснинг қайси турига ва серологик вариантга мансублиги вирусологик текширишларда аниқлангандан кейин, текшириш натижаларига қараб, хавфли ҳудуддаги барча соғлом ҳайвонлар тегишли вирус турлари ва серологик вариантларидан тайёрланган вакциналар билан эмланиши шарт. Оқсил касаллигининг олдини олишда энг асосий омил бу – профилактик эмлаш ҳисобланади.

Маълумки, республикаимиз вилоятларининг аксарияти қўшни мамлакатлар – Афғонистон, Қирғизистон, Тожикистон Қозоғистон ва Туркменистон билан чегарадош бўлгани учун ҳар бир вилоят минтақалари 2 ҳудудга – умумий ва касаллик кириши хавфи юқори бўлган чегара ва буфер ҳудудларига бўлинган, чунки хавфли чегарадош ҳудудларда олиб бориладиган оқсил касаллигига қарши кураш умумий ҳудудларга нисбатан оғир ҳисобланади.

Ҳайвонларнинг оқсил касаллигига қарши курашиш чоралари умумий-ташқилий – хўжалик ва махсус тадбирлардан иборат бўлиб, касалликнинг мамлакатимизга кириб келиши ва тарқалишининг олдини олиш мақсадида носоғлом давлатлардан умуман бирон-бир ҳайвон ва уларнинг маҳсулотларини республика ҳудудига киргизмаслик оқсил касаллигининг олдини олишда муҳим омил ҳисобланади.

Чет мамлакатлар билан чегарадош ҳудудлардан келтирилаётган барча чорвачилик маҳсулотлари қайси транспорт воситасидан қатъий назар, ветеринария санитария кўригидан ўтиши ва транспорт воситалари тўлиқ дезинфекция қилиниши лозим.

Чорвачиликда ветеринария-санитария ҳолатини яхшилаб, молхоналарни дезинфекция қилиб туриш лозим, ҳар бир кириш жойида дезобарьер, дезинфекцион тўшама ўрнатиш, хизматчиларни махсус кийим-кечак билан таъминлаш ва бегона кишилар автотранспорт воситалари ва ҳайвонларни ҳудудларга қўймаслик керак.

Касалликнинг олдини олишнинг асосий талабларидан бири чорвачилик хўжаликларга оқсил вирусни кириб келишига йўл қўймасликдир.

Касалликнинг олдини олиш учун хавфли ва соғлом ҳудудлардаги барча жуфт туёқли ҳайвонлар тегишли вакциналар билан эмланиши шарт. Айрим ёввойи ҳайвонларда оқсил касаллиги клиник белгиларсиз кечиши, касаллик бўйича носоғлом давлат-

лардан вирус ҳар хил йўллар билан кириб келиши, айниқса, ҳаво билан узоқ масофаларга тарқалиши мумкин.

Оқсил касаллиги тарқалишининг олдини олиш учун унга қарши қатъий ветеринария-санитария қоидаларига риоя қилган ҳолда, ўз вақтида ҳайвонлар профилактик эмланиши керак.

Шунинг учун 90-100% моллар эмланган ҳолда турли инфекцияларга қарши ветеринария-санитария тадбирлари ўз вақтида ўтказилса, касаллик деярли учрамайди. Агар 50 % касаллика мойил ҳайвонлар эмланган бўлса, касалликнинг чиқиш хавфи ўрта миқдорда бўлиб, касаллик енгил кечиши мумкин.

Ҳайвонларнинг мунтазам даражада эмланмаганлиги ва иммунитет даражасининг турли хил бўлиши натижасида янги туғилган бузоқларда иммунитет даражаси паст бўлиб, касалликнинг олдини олиш учун ўтказилган чора-тадбирлар натижа бермайди. Ҳозирги кунда ҳамдўстлик мамлакатларида, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам ҳайвонларни оқсил касаллигига қарши эмлаш учун қуйидаги вакциналар ишлатилиб келинмоқда:

- Оқсил касаллигига қарши хужайра муҳитида кўпайтирилган А, О ва Осиё турларидан тайёрланган моно ва поливалент эмульсияланган универсал култура вакцина, иммунитет давомийлиги 12 ойгача;

- Оқсил касаллигига қарши хужайра муҳитида кўпайтирилган оқсил вирусининг А, О, ва Осиё турларидан тайёрланган моно ва поливалент вакцина, иммунитет давомийлиги 6 ойгача;

- Оқсил касаллигига қарши А ва О турларидан тайёрланган чўчқаларни эмлаш учун моновалент эмульсияланган вакцинанинг иммунитет давомийлиги 12 ойгача;

Мазкур вакциналар ишлаб чиқаришда синовдан ўтган ва вакцинани қўллаш йўриқномасига асосан ишлатилади.

Охириги йилларда Ўзбекистонда қишлоқ хўжалик ҳайвонларини оқсил касаллигига қарши эмлашда оқсил касаллигига қарши хужайра културасида кўпайтирилган А, О ва Осиё 1 турларининг серовариантларига қарши поливалентли эмульсияланган вакцина ишлатилиб келинмоқда. Ушбу вакцина билан эмланган ҳайвонларда иммунитет пайдо бўлиши 7 кундан кейин бошланади, 21 - 30 кундан кейин иммунитет тўлиқ шаклланади. Вакцинанинг афзаллиги шундаки, ушбу вакцина билан барча турдаги қишлоқ хўжалик ҳайвонлари (чўчқалардан ташқари) 1 марта эмланади, ҳайвонларда иммунитет давомийлиги 6 ойни, самарадорлиги 90% - 100% ташкил этади.

Чўчқалар учун вируснинг А ва О турлари серовариантларидан тайёрланган моновалент эмульсиялан-

ган вакциналар ишлатилади, ушбу вакцина билан эмланган чўчкаларда иммунитет 3-7 кунда ҳосил бўлиб, давомийлиги 10-12 ойни, вакцинани самарадорлиги 90-100% ташкил этади.

Ўзбекистонда ҳайвонларнинг оқсил касаллигига қарши курашда 2 та асосий комплекс чора-тадбирлар мажмуаси қўлланилиб келинмоқда.

1. Ветеринария-санитария чора тадбирлари – энг асосий ва муҳим чора тадбирлар мажмуаси бўлиб, булар карантин, касалликни бартараф этиш, санация, вирусни изоляция қилиш, чекловлар, ҳайвон ва улар маҳсулотларининг қатъий назорати ва ҳоказо.

2. Оммавий эмлаш эпизоотик ҳолатдан келиб чиқиб, ҳайвонларни вирус серотипига қарши тизимлашган профилактик эмлаш ва мажбурий эмлаш ҳамда тегишли ветеринария-санитария тадбирларини ўтказиш, касаллик қўзғатувчиларини ташқи муҳитда йўқотиш, касалликнинг эпизоотик занжири узилишига ва касаллик тарқалишининг олдини олишда дезинфекция тадбирлари муҳим роль ўйнайди. Ферма худуди, молхоналар, яйловларни, гўнғхоналарни дезинфекциялаш учун 2 % ли ўювчи натрий эритмаси, 1 % формальдегид эритмаси, 2% ли хлор эритмаси, 5 % фенолят натрий эритмалари кенг ишлатилади. Транспорт воситалари ва бошқа техника усканаларини, сут идишларини 10% ли сирка кислотаси билан, кушхона ва сўйиш майдончалари, музлатгичлар 10% ли формальдегид ёки 10% ли сирка кислотаси эритмалари билан дезинфекция қилинади. Ушбу комплекс чора-тадбирларни ўтказиш иқтисодий жиҳатдан самарали ва жуда кўп давлатлар томонидан тан олинган.

Ҳайвонларни оқсил касаллигига қарши ўз вақтида сифатли эмлаш кўпроқ уни ўтказиш учун тўғри ташкил килинган тайёргарлик ишларига боғлиқ. Оқсил касаллигига қарши кураш чора-тадбирларини ташкил қилиш аввало эмланиши шарт бўлган чорвачилик фермер хўжаликлари ва аҳолига тегишли хусусий қорамоллар ва қўй эчкиларнинг аниқ сонини аниқлашни талаб этади.

Профилактик тадбирларнинг самараси кўпроқ ўз вақтида тасдиқланган режа асосида олиб борилган ишларга, эмлаш гуруҳлари ташкил этилишига, уларнинг махсус автотранспорт билан таъминланишига ҳамда аҳоли орасида ўтказиладиган эмлаш ишлари тўғрисида огоҳлантириш ва тегишли тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб боришга боғлиқ.

Эмланган ҳайвонлар организмида шаклланган иммунитетнинг мустаҳкамлиги ва давомийлиги вакцинанинг сифатига бевосита боғлиқ. Шу сабабли оқсил касаллигига қарши кураш тизимида

белгиланган тадбирларнинг самарадорлигини ошириш мақсадида мазкур кураш тизимига «эмланган ҳайвонлардан танлаб олинган қон зардоби намуналарини текшириш шарт» деган мажбурий тадбирни киритиш зарур. Бунда эмлашдан сўнг турли муддатларда олинган қон намуналари зардоби вирусологик ИФА, ПЦР ва РН усулларда текширилади ва шунга асосан иммунитет мустаҳкамлиги баҳоланади.

Эмланган ҳайвонларда иммунитетнинг энг юқори кўрсаткичи дастлабки 1-2 ойларда намоён бўлади.

Қорамолларни оқсил касалигига қарши бир йилда 2 марта; баҳорда ва кузда профилактик эмлаш зарур, ёш моллар ҳар 3 ойда қайта эмланиб турилади.

Қўй ва эчкилар оқсил касаллигига қарши ушбу вакцина билан бир йилда 2 марта – баҳорда ва кузда эмланади.

Оқсил касаллиги бўйича хавфли буфер худудларда барча турдаги ҳайвонлар ёшидан қатъий назар йилига 2 марта (вирус серотипига қарши) мажбурий эмланади. Бузоқлар эса 4 ойлигида эмланади, кейинчалик 18 ойлик бўлгунга қадар ҳар 3 ойда қайта эмланади.

Чўчкаларни эмульсияли вакцина билан йилига 1 марта баҳорда профилактик эмлаш тавсия қилинади. Барча турдаги қишлоқ хўжалик ҳайвонларини – қорамол, қўй ва эчкилар ҳамда чўчкаларни универсал эмлама билан йилда 1 марта баҳорда эмлаш тавсия қилинади.

Оқсил касаллиги тарқалганда ёки хавфли эпизоотик вазият вужудга келганда организмда тезлик билан иммунитетни шакллантириш учун барча турдаги жуфт туёқли ҳайвонлар бир кунлигидан бошлаб бир ҳафталик оралиқ билан йилига 1 марта эмланади.

Шунинг учун оқсил касаллигининг олдини олишни энг асосий омили бу – профилактик эмлаш ҳамда қатъий биологик хавфсизлик чораларига амал қилиб ветеринария-санитария тадбирларини бажаришдир.

Оқсил касаллигини тезда аниқлаш ва қўйилган тўғри ташхис касаллик тарқалишининг олдини олишда муҳим омил ҳисобланади.

Шундай қилиб, ҳайвонларнинг оқсил касаллигига қарши курашишда ва касалликнинг олдини олишда, эпизоотик барқарорликни таъминлашда ҳайвонларни профилактик эмлаш ягона ва иқтисодий самарали йўл ҳисобланади.

С.Ашуров. С.Оққиёев., Н.Юлдашов,
Ветеринария дори воситалари, озуқабоп қўшимчалар сифати ва муомаласи назорати бўйича давлат илмий маркази

UDK:619:636:7:577.1:616.002

Q.N.Norboyev, v.f.d., professor,
H.N.Bektanova,
SamVMI mustaqil izlanuvchi

YOSH ITLARDA RAXIT KASALLIGINING ETIOLOGIYASI

Аннотация

В этой статье приведены данные об этиологии клинические признаки и особенности течения рахита (гиповитаминоза Д) у щенков.

Kalit soʻzlar: *Raxit, osteodistrofiya, kalsiy, fosfor, D vitamin, gipovitaminoz, kalsiferol, monokalsiyfosfat, ultrabinafsha nurlar.*

Respublikamiz hududiga giyohvand moddalarining kirishini oldini olish, terrorizm va jinoyatchilikka qarshi kurashish hamda aholi tinchligini saqlashda kinologiya va xizmat itlarining ahamiyati beqiyosdir. Ichki ishlar tizimiga qarashli pitomniklarda va Milliy kinologiya markazlaridagi xizmat itlarini saqlash, ular sonini koʻpaytirishda asosiy toʻsqinlik qiluvchi omillardan biri – itlarning oʻsish va rivojlanish davrida kuzatiladigan mineral va vitamin moddalar almashinuvining buzilishi, xususan, yosh itlarda uchraydigan Raxit (gipovitaminozD) kasalligi hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi. Adabiyot maʼlumotlari tahlili shuni koʻrsatadiki, hozirgi kunda Respublikamiz sharoitida yosh itlarning oʻsish davrida ular organizmida kechadigan vitamin-mineral moddalar almashinuvini buzilishlari, ayniqsa, raxit (Dgipovitaminoz) kasalligining etiologik omillari, rivojlanish mexanizmi, simptomatikasi, ertachi tashhis qoʻyish, davolash va oldini olishning yangi zamonaviy usullari ishlab chiqilmagan. Itlarning oʻsish davrida vitamin va mineral moddalar almashinuvini buzilishlari oqibatida suyak toʻqimasida distrofik oʻzgarishlar yuzaga keladi, natijada organizmida funksional oʻzgarishlar kelib chiqib, ularning ish qobiliyati pasayadi, harakat aʼzolaridagi morfologik oʻzgarishlari juda qiyin tiklanadi. Shuning uchun organizmida vitamin va mineral moddalar almashinuvini buzilishlarini uning boshlangʻich bosqichida, yaʼni organizmida kasallikning klinik belgilari paydo boʻlmasdan oldin aniqlash va uning oldini olish boʻyicha tadbirlar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish veterinariya amaliyotidagi dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Raxit yosh itlarda tayanch-harakat tizimidagi oʻzgarishlar bilan kechadi. Kasallikning asosiy sababi organizmida kalsiy-fosfor almashinuvining buzilishi va D vitaminning yetishmasligi hisoblanadi. Kasallik asosan bir yoshgacha boʻlgan yosh itlarda uchrab, organizmida kalsiy-fosfor almashinuvining buzilishi suyak toʻqimasidagi distrofik oʻzgarishlar, suyaklanish jarayonining kechikishi bilan xarakterlanadi. [1,2]

Summary

This article describes this causes and contraindications of D hypovitaminosis in puppy fed in the conditions of livestock farming.

Tekshirish usul va materiallari. Ilmiy tadqiqot ishlarining eksperimental qismi Samarqand shahar va unga tutash boʻlgan tumanlar aholi itlarida, Samarqand VMIXirurgiya va veterinariya akusherligi kafedrasiga kelgan kasal itlarda hamda ichki ishlar boshqarmasi kinologiya markazi sharoitida bajarildi. Tekshirishlar obyekt sifatida 1-6 oylik yosh itlar olindi. Tekshirilgan yosh itlarda klinik tekshirishlar oʻtkazish orqali umumiy holat, ishtaha, semizlik darajasi, tashqi taʼsirotlarga javob reaksiyasi, koʻzga koʻrinadigan shilliq pardalar, teri va teri qoplamasi, harakat aʼzolarining holati, 1 daqiqadagi yurak urishi va nafas soni aniqlandi.

Olingan natijalar tahlili: Tadqiqotimiz natijasiga asosan tekshirilgan bir yoshgacha boʻlgan nemis ovcharkasi zotiga mansub 36 bosh itlarning 9 boshida (25%) raxit kasalligiga xos klinik belgilar aniqlandi.

Klinik tekshirilgan bir yoshgacha boʻlgan Oʻrta Osiyo ovcharkasi (choʻpon itlari) zotli itlarning 21 boshidan 5 boshida (23,8%) raxitga xos klinik belgilar qayd etildi.

Anamnez maʼlumotlari asosida raxit belgilari aniqlangan kuchukchalarning bir onadan 6-7 tadan tugʻilganligi, onasidan 10 kunligigacha boʻlgan vaqtda ajratib olinganligi, ratsion tarkibida sutning kamligi, toʻyimli moddalar (oqsil, kalsiy, fosfor) ning yetishmasligi aniqlandi.

Raxit kasalligi aniqlangan itlarning deyarli barchasida ona itlarning yaxshi oziqlantirilmaganligi, erkin yayrab yurish uchun sharoitning yoʻqligi, homiladorlik davrida ularning ratsioni tarkibiga mineral-vitaminli oziqa aralashmalarining qoʻshilmaganligi aniqlandi. Demak, embrional taraqqiyot davrida kuchukchalar organizmida vitamin va mineral moddalarining yetishmasligi, tugʻilgandan keyingi davrda sutga toʻymaganligi rivojlanishning birinchi oyida vitamin D saqlovchi va kalsiyel ementiga boy boʻlgan preparatlarning berilmaganligi ularda raxit kasalligining kelib chiqishiga asosiy sabab boʻlgan, deb hisoblaymiz.[3,4]

Raxit kasalligi aniqlangan nemis ovcharkasi zotli 9 bosh kuchukchalarning 4 boshida ishtahaning pasayishi va o'zgarishi (lizuxa), o'sishdan qolish kabi belgilar bilan namoyon bo'luvchi kasallikning yengil-boshlang'ich bosqichi, 3 boshida oldingi oyoq bo'g'inlari va suyak to'qimasining deformatsiyasi, vaqti-vaqti bilan tetaniyaga xos tana muskullarining qaltirashi bilan kechayotgan o'rtacha og'irlikdagi bosqichi va 2 bosh kuchukchalarda kasallikning og'ir shakli ya'ni oldingi va orqa oyoq suyaklari bo'g'inlari deformatsiyasi, trubkasimon suyaklarning kaltaligi va ular epifiz qismining qalinlashuvi, oqsash, qabirg'alarning umurtqaga tutash joylaridagi qalinlashuvi, ularda o'sishdan qolish, tanaga nisbatan boshning kattaligi, qorin devorining osilganligi, qiynalib xarakatlanish va kamqonlik belgilari kuza-tildi.

Raxit kasalligi aniqlangan 5 bosh O'rta Osiyo ovcharkasiga mansub kuchukchalarning barchasida kasallik o'rtacha og'irlikda kechib, oldingi oyoq bo'g'inlarining o'zgarishi, suyaklar deformatsiyasi namoyon bo'ldi.

Xulosalar.

1. Yosh itlarda raxit (Dgipovitaminoz) kasalligining asosiy sababi ona itlarning homiladorlik davrida yaxshi oziqlantirilmashligi, kuchukchalarni sutdan erta ayirish, ularga tarkibida kalsiy, fosfor va kalsiferol saqlovchi preparatlarning berilmashligi, yayratish maydonchalari va ultrabinafsha nurlarning yetishmasligi hisoblanadi.

2. Raxit (Dgipovitaminoz) tez o'suvchi, og'ir vaznli nemis ovcharkasi, O'rta Osiyo ovcharkasi, zotli itlarda

ko'proq uchrashiga asosiy sabab, tez o'sayotgan yosh organizmning biologik faol moddalarga (vitaminD, kalsiy, fosfor) bo'lgan fiziologik ehtiyojini yetarli darajada qondirilmashligidir.

3. Raxit (Dgipovitaminoz) yosh itlarda ishtahaning o'zgarishi, shilliq pardalarning oqarishi, teri qoplamasi yaltiroqligining yo'qolishi, o'sish va rivojlanishdan qolish, umurtqa pog'onasi, old va orqa oyoqlar bo'g'inlari deformatsiyalashuvi, qorinning osilishi, suyaklarning og'irliqli bo'lishi mushaklarda qaltirash va ularning zaiflashuvi kabi klinik belgilar bilan kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Amanda J. Hawthorne Turli xil naslli kuchuklarning o'sish xususiyatlari [matn] Amanda J. Xotom // J. Fokus.-Valtam, 2004. - T. 14. - № 3. - B.23 - 27.

2. Vinnikov, N.T.Veterinariya laboratoriya diagnostikasi [matn] / N.T.Vinnikov.- Saratov, 2003. - 360 p.

3. Кондрахин И.П., Левченко В.И. Диагностика и терапия внутренних болезней животных. М.: Изд.ООО «Аквариум-Принт», 2005.С.-652-664.

4. Норбоев Қ.Н., Бакиров Б.Б., Эшбўриев Б.М. Ёш хайвонлар юкумсиз касалликлари патологияси ва терапияси. Ўқув қўлланма. Самарқанд, 2010.

5. Slesarenko, N.A.Itlardagi suyak gomeostazining funktsional buzilishlarining tarkibiy korrelyatorlari [matn]. N.A. Slesarenko. Uy hayvonlari kasalliklari diagnostikasi, terapiyasi va oldini olishning dolzarb muammolari: Mat. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyalar. Voronej, 2006. - S. 270-272.

ЧОРВА БОҚИНГ, БАРАКА ТОПИНГ!

– Мол бозорни бир айланиб чиққан киши дарров сезади, чорвачиликда қандай ўзгаришлар борлигини, қўчқорнинг нархи, қорамолларнинг зотига қараб, қайси бирини бокса фойда қўринишини ҳам чамалайди. Очиғини айтишим керак, кейинги йилларда зотдор мол савдоси авжига чиқди. Айниқса, бизнинг Бухоро томонларда. Тўғри, озуқа таъминоти йилдан-йилга кўпчиликни қийнапти. Фермерлару кластерлар даласининг четига ё ўқариқларнинг бошига мол чиқаришга қўймайди, хайвон эътиборсиз қолса, экинни пайхон қилади, дейди. Шу боис кўпчилик кичик бир ҳовлисида жониворларни сақлашга мажбур. Шунга қарамай, хайвон пулни ушлаб туриш, қўпайтириш манбаи деган гап одамларнинг миясига сингиб қолган. Сигири туғса, эчкиси қўпайиб, қўйи эгиз болаласа дарров тўй ташвишига тушиб қоладиган одамлар ҳам йўқ эмас. Ана шу сабабли ҳам ҳар якшанба мол бозорга келаётган одамларни зимдан кузатаман. Яратганга шукрки, ҳар қанча қийинчилик бўлмасин, ветврач маслаҳатига қулоқ тутган, беш-ўн бош жонивор сақлаётган кишиларнинг рўзғори обод, дастурхони тўкин. Ўзим эса асли ветеринария ва чорвачилик соҳаларида узоқ йиллар ишлаган, сўнг когонлик Аҳад ака деган устознинг маслаҳати билан молбозорга ўтган мутахассисман. Шу боис эҳтиёжманд кишилар бозорга келиб қолса, бозор ходимларига тайинлайман. Яхши молни танлаб беринглар, қўпаядиган, ўсадиган жонивор бўлсин, фақирнинг дуоси ўтади, фақат пул эмас, дуо ҳам олиш керак, ука дейман. Буни эшитган ва яхши мол олган киши қувониб кетади. Ана шу тахлит одамларни рози қилиб ишляпмиз, – дейди Когон мол бозори бошқаруви раиси, шу ой муборак 60 ёшни қаршилаган ақамиз Саттор Ибрагимов.

Севинч Эргашева

УДК:619;617

С.А.Ҳайдарова, таянч докторант,
Самарқанд ветеринария медицинаси институти

ҚУЁНЛАРНИНГ НАЙСИМОН СУЯКЛАРИ СИНИШИДА ҚОН ТАРКИБИДАГИ ИШҚОРИЙ ВА АЧЧИҚ ФОСФАТАЗАЛАР МИҚДОРЛАРИНИНГ ЎЗГАРИШИ (ЭКСПЕРИМЕНТАЛ ТАДҚИҚОТ)

Аннотация

В данной статье приведены количественные показатели щелочной и кислой фосфатаз в сыворотке крови до и после интрамедуллярного остеосинтеза бедренной кости кроликов, на основе экспериментального исследования, полученные результаты проанализированы и определены пределы их изменения.

Summary

This article presents quantitative indicators of alkaline and acid phosphatases in blood serum before and after intramedullary osteosynthesis of the femur of rabbits, based on an experimental study, the results obtained are analyzed and the limits of their change are determined.

Таянч сўзлар: интрамедулляр остеосинтез, мумиё, остеогенон, ишқорий фосфатаза (ИФ), аччиқ фосфатаза (АФ), репаратив регенерация.

Мавзунинг долзарблиги. Суяк шикастланганда қон тизимида ўзгаришлар кечиши илгаридан маълум [1]. Шуни таъкидлаш лозимки, қон зардобидаги ишқорий фосфатазанинг фаоллиги билан суяк минерализацияси жадаллиги ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд [2]. Шу билан бирга айтиш лозим – биокимёвий маркерлар ветеринария тиббиётида шикастланган беморларни текшириш учун одадий диагностика дастурининг бир қисми сифатида ҳанузгача қўлланмаяпти [3]. Ҳолбуки, суяк метаболизмининг янги маркерларини ўрганиш, шубҳасиз, суяк патологиясини баҳолашда қўлланадиган қон зардоби таҳлиллари спектрини бойитади.

Тадқиқотнинг мақсади. Экспериментдаги қуёнларнинг сон суяги синишида қўлланган интрамедулляр остеосинтез жарроҳлик амалиётида суяк тўқимасининг репаратив регенерациясини фаоллаштириш қон зардобидаги ишқорий ва аччиқ фосфатазаларнинг аҳамиятини ўрганишдан иборат.

Тадқиқот объекти ва услублари. Тажрибалар 9-10 ойлик маҳаллий зотга мансуб, тана вазни ўртача $2000,0 \pm 70,0$ г бўлган 9 бош қуёнларда ўтказилди. Улар 2 та тажриба ва 1 та назорат гуруҳларга ажратилди. Найсимон суяклар синишини моделлаштиришда ҳайвонларга Кетамин препаратининг 2% ли эритмасини мушак орасига юбориб, наркоз чақирилди. Ҳар учала гуруҳдаги қуёнларда ҳам бир проекцияли (тўғридан) рентгенография усулидан фойдаланиб, оёқ суяги синганлигига ташхис қўйилди ва дарҳол пўлат штифтлар ёрдамида интрамедулляр остеосинтез амалга оширилди.

Биринчи тажриба гуруҳи қуёнлари интрамедулляр остеосинтездан кейин махсус даволаш схемаси бўйича даволанди: 25 кун давомида кальций глюконати препарати 1 таблеткадан (0,5 г) кунига 2 маҳал оғиз орқали, 15 кун давомида мумиё препа-

рати 1 таблеткадан (0,2 г) майдаланган ҳолда 5 мл сувга аралаштирилиб, кунига 2 маҳал оғиз орқали, 15 кун давомида, Аквадетрим (витамин Д₃) 15000 МЕ препарати 3 томчидан кунига 1 маҳал озуқага аралаштирилган ҳолда берилди.

Иккинчи тажриба гуруҳи қуёнлари интрамедулляр остеосинтездан кейин махсус даволаш схемаси бўйича даволанди: 25 кун давомида кальций глюконати препаратидан 1 таблеткадан (0,5 г) кунига 2 маҳал оғиз орқали, 0,85 г ли остеогенон препарати 1/2 таблеткадан 2 маҳал оғиз орқали, 15 кун давомида Аквадетрим (витамин Д₃) 15000 МЕ препаратидан 3 томчидан 1 маҳал озуқага аралаштирилган ҳолда берилди.

Назорат гуруҳи қуёнларига эса 25 кун давомида кальций глюконати 1 таблеткадан (0,5 г) 2 маҳал, 15 кун давомида Аквадетрим (витамин Д₃) 15000МЕ препаратидан 3 томчидан 1 маҳал озуқага қўшиб бериб борилди.

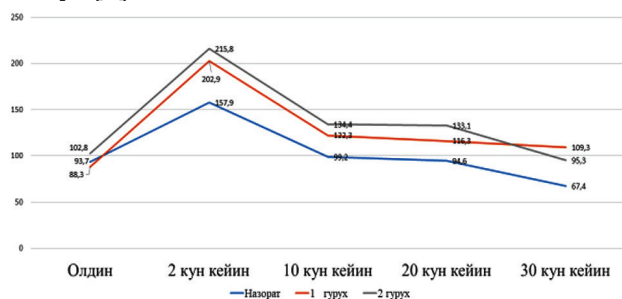
1-расм. Қондаги ишқорий ва аччиқ фосфатаза миқдорларини аниқлаш

Қуёнлар мунтазам клиник текширувлардан ўтказилиб турилди. Операциядан аввал қуёнлар

кулоқ супрасининг четки венасидан кон намуналари олиниб, операциядан кейин 2-кунда ва ҳар 10 кунда бир марта морфологик ва биокимёвий текширишлардан ўтказилди. Бунда кон зардобдаги ишқорий ва аччиқ фосфатаза микдорлари CYANSmart CY009 спектрофотометрида (Хитой) колориметрик усул билан аниқланди.

Тадқиқот натижалари. Олинган натижалар таҳлили (1-расм) шуни кўрсатдики, 1-, 2-тажриба ва назорат гуруҳи қуёнлари қонидаги ишқорий фосфатаза (ИФ) микдори операциядан аввал мос равишда ўртача 102,87±6,25; 88,30±56,80 ва 93,70±39,94 (p<0,05)ни ташкил қилди. Операциядан сўнг даволашнинг 2-кунига келиб, 1-тажриба гуруҳи қуёнларида ИФнинг микдори энг юқори даражада эди (215,83±5,21 p<0,05). 2-тажриба гуруҳи ҳамда назорат гуруҳидаги қуёнларда ҳам бундай ҳолат тажрибанинг 2-кунида кузатилди (2-тажриба гуруҳида 202,90±115,34; назорат гуруҳида 157,93±24,35 p<0,05). Даволанган қуёнлар қонидаги ИФнинг кўпайиши синган суяк хўжайралари – остеобластлардан фермент кўп микдорда ажралишидан келиб чиқади.

Тажрибанинг 10-кунига келиб, 1-тажриба гуруҳи қуёнлар қонида ИФ 2-кунга қараганда нисбатан камайганлиги аниқланди (134,40±10,62 p<0,05). Иккинчи тажриба гуруҳидаги қуёнларда ҳам шундай пасайиш кузатилди (122,97±28,98 p<0,05). Назорат гуруҳида эса ИФнинг фаоллиги кескин камайгани маълум бўлди (99,20±13,24; p<0,05). Яъни суяк қадоғи ҳосил бўлиши вақтида назорат гуруҳи қуёнларида бу кўрсаткич тажриба гуруҳи қуёнларига нисбатан камроқ намоён бўлди. Биринчи ва иккинчи гуруҳларда ИФ фаоллигининг кўтарилиши илгарироқ ва кучлироқ содир бўлди, бу эса остеогенез фаоллашувини кўрсатади, чунки кон зардобдаги ИФнинг фаоллиги билан суяк минерализацияси жадаллиги ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжуд [3].

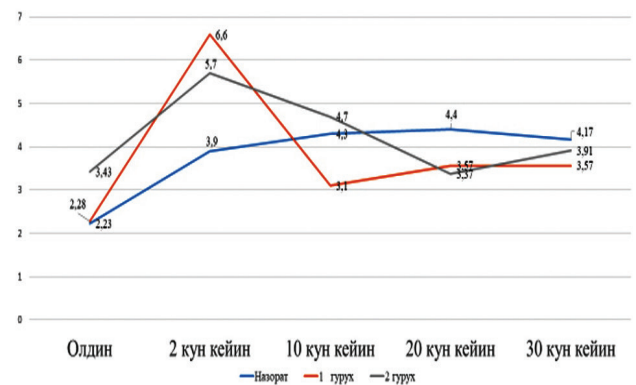

2-расм. Тажриба ва назорат гуруҳи қуёнлари қон зардобдаги ишқорий фосфатазанинг ўзгариш динамикаси.

Тажрибанинг 20-кунига бориб, биринчи тажриба гуруҳи қуёнлари қонидаги ИФнинг микдори 133,07±23,88 ни (p<0,05), иккинчи тажриба гуруҳида 116,27±12,51 ни (p<0,05) ташкил қилди, назорат гуруҳида эса бу микдор нисбатан паст бўлгани қайд этилди (94,63±22,34 p<0,05).

Тажрибанинг 30-кунида биринчи тажриба гуруҳи қуёнлари қони зардобдаги ИФ 67,43±14,78 (p<0,05) ни, иккинчи тажриба гуруҳидаги қуёнларда 109,30±10,01 (p<0,05) ва назорат гуруҳидаги қуёнларда - 95,27±18,44 (p<0,05) ни ташкил қилди.

Тажрибадаги қуёнлар қонининг таҳлилига кўра, (4-расм) 1- ва 2-тажриба ва назорат гуруҳлари қуёнлари қонидаги аччиқ фосфатазанинг (АФ) ўртача микдори операциядан аввал мос равишда 3,43±0,63; 2,73±2,24; 2,23±2,39 (p<0,05)ни ташкил этган бўлса, операциядан сўнг 1- ва 2-тажриба гуруҳлари қуёнларида АФнинг кўтарилиш чегараси тажрибанинг 2-кунида кузатилди (мос равишда 5,68±0,71; 6,63±0,65 p<0,05), назорат гуруҳида эса бу ҳолат тажрибанинг 20-кунига бориб аниқланди (4,37±0,29 p<0,05).

4-расм. Тажриба ва назорат гуруҳлари қуёнлар қон зардобдаги аччиқ фосфатазанинг ўзгариш динамикаси

Тажрибада аниқланишича АФ микдори тажриба гуруҳи қуёнларига нисбатан назорат гуруҳида юқори поғонани эгаллади ва бу билан назорат гуруҳи қуёнлари суякларида битиш жараёнлари анча суст кечаётганлигини билдиради.

Хулоса:

1. Қуёнларнинг найсимон суяклари синишида интрамедулляр остеосинтез жарроҳлик амалиёти қўлланганда организм учун зарур макро ва микро-элементлар қўшимчаларини бериш битиш жараёнига ижобий таъсир этади.

2. Қуёнлардаги найсимон суяклар синишида уларнинг қонида ИФ ва АФ микдорларининг 2-кун-

да ошиши бу ферментларнинг суяклар битишига фаол жалб қилинишини билдиради.

3. Суяклар синишида қўшимча кальций, мўмиё, аквадетрум препаратларини қўллаш битиш жараёнига ижобий таъсир кўрсатади ва амалиётда кенг қўллашга тавсия этилади.

4. Ҳайвонлардаги найсимон суякларнинг турли синишларида ИФ ва АФ микдорларини аниқлаш усули суяклар синишининг тест маркери бўлиб хизмат қилиши ва организмда кечаётган биокимёвий жараёнлар ҳолатини кўрсатиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ужанский Я. Г. Роль разрушения эритроцитов в механизме регенерации крови. — М.: Медицина, 1968.

2. Белоус А. М., Корж А.А. Механизмы регенерации костной ткани,—М.: Медицина, 1972.

3. Козлов Н. А., Лукьяновский В.А. Биохимический метод определения изменений костной ткани после перелома// Ветеринария. 2001. - №8. С. 49-52.

4. Дерхо М. А., Концевая С. Ю., Прогнозирование течения репаративного процесса при чрескостном остеосинтезе. // Ветеринария. – 2004. - №2. С. 53-56.

5. Дерхо М. А., Концевая С. Ю., Прогнозирование течения репаративного процесса при чрескостном остеосинтезе. // Ветеринария. – 2004. - №2. С. 53-56.

6. Лунева С. Н.,Ткачук Е. А.,Стогов М. В.,Степанов М.А.Прогностические критерии оценки остеорепаративного процесса у собак с переломами костей голени. // Ветеринария. – 2012. - №8. С. 51-54

7. Концевая С. Ю., Дерхо М. А. Оценка способов лечения переломов трубчатых костей у собак. // Ветеринария. – 2001. - №10. С. 51-54

8. Белов А. Д. Видовые особенности патогенеза костной травмы. Рациональные способы лечения и стимуляции остеогенеза у животных: Авто- реф. дисс ... д-ра биол. наук. — М., 1972.

9. Ястребов А. П., Осадчук А. В. Система крови и регенерации костной ткани. — Свердловск, 1990.

10. Takanashi M., Inoue T. Boneresorptionmarkers. RinshoBiori. 1996. Vol. 44. N 5.

ФЕРМЕР ВА ВЕТВРАЧ ҲАМКОРЛИГИ – ЮТУҚЛАР ГАРОВИ

– Тадбиркорларга етарлича шарт-шароитлар яратиб берилгани сабабли туманимизда чорва бош сони кўпайиб бормоқда. Айни чоғда қорамоллар 79 минг бошдан, қўй-эчкилар эса 264 минг бошдан ошди. Гўшт ва сут ишлаб чиқариш ҳажми ўтган йилнинг шу даврига нисбатан сезиларли даражада кўпайди. Мухими, кам таъминланган оилаларга жониворлар берилгани аҳоли даромадининг ошишига олиб келди. Балиқчилик, асаларичилик, паррандачилик тармоқлари ҳам тараққий этмоқда. Ветеринария ходимлари эса ташаббускор кишилару аҳолига чорвани кўпайтиришда яқиндан қўмаклашмоқда, – дейди **Навбахор туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғи Зафар Ғуломов**. – Масалан, илғор чорвадор сифатида “Лазер” фермер хўжалиги фаолиятини мисол қилиб келтириш мумкин. Мазкур фермер хўжалиги фермасида бугун 700 бошдан ортиқ жонивор боқилапти. Ўтган йил 450 бошдан ортиқ зотдор бузоқлар аҳоли ва фермерларга шартнома асосида сотилди.

Зафар Ғуломов тилга олган фермадаги ҳолат билан танишдик. Мулкдор Бахриддин Сайфиддиновнинг эътирофи этишича, бугун хўжаликда 25 нафар қишлоқ ёшлари доимий иш билан банд. Хўжалик иш бошқарувчиси Асад Хомитов туну кун шу ерда.

– Озуқа ерларидан самарали фойдаланган, тўйимли озуқа тайёрлаган фермер асло муаммога дуч келмайди, – дейди иш бошқарувчи. – Фақат дангасалик қилмасдан жониворлар ҳолатини, саломатлигини, ўсиш ва кўпайишини туну кун назоратга олиш лозим.

Зарур бўлганда туман ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлими бошлиғининг ўринбосари Алимардон Шарапов шу хўжалик қатори тумандаги бошқа мулкдорларга ҳам яқиндан қўмаклашмоқда. Туманда ташкил этилаётган ветеринария бўйича турли ўқувлар ва семинарлар ҳам чорвачилик муаммоларини ҳал этишда муҳим аҳамият касб этипти.

Набижон Эргашев

СИГИРЛАР ЙИРИНГЛИ-КАТАРАЛ ВА ЎТКИР ЭНДОМЕТРИТ КАСАЛЛИГИНИ ДАВОЛАШДА “ИХГЛЮКОВЕТ” ПРЕПАРАТИНИНГ САМАРАСИ

Аннотация

В статье исследован эффективность препарата ихглюковет в лечении и профилактике гнойного катарального и острого эндометрита коров после отела.

Калит сўзлар. гинекология, препарат, эндометрит, профилактика, катетр, сариқ танача, бачадон субинволюцияси, сигирлар, таналар, нуштсизлик, акушер-гинекологик касалликлар, ихглюковет, прозерин, синэстрол, тривит.

Annotation

The article examines the effectiveness of the drug ichglukovet in the treatment and prevention of purulent catarrhal and acute endometritis after calving of cows.

Сигирларда туққандан кейинги эндометрит касаллиги 15-25 фоизни ташкил этиши бу касалликни даволаш ва олдини олишда юкори даволовчи ва касалликнинг олдини олишда самара берувчи препаратларни яратишни талаб этади.

Сигирларда туққандан кейинги эндометрит касаллигини даволашда лаборатория шароитида тайёрланган “Ихглюковет” препаратининг самарадорлигини ўрганиш бўйича экспериментал тажрибалар ҳар гуруҳда 5 бошдан, 2 гуруҳ сигирларда олиб борилди.

“Ихглюковет” препаратини тайёрлаш технологияси: 100% ли ихтиол суртмасидан 13,5 грамм олиниб, уни 200 грамм 40% ли глюкоза билан аралаштирилади, сўнгра 100 мл физиологик эритма солиниб, уни алоҳида шиша идишларда, сув ваннасида 2 соат давомида қайнатилади ва совитилгандан сўнг 20 мл дан эндометрит касаллигида мускул орасига ёки бўлмаса 50 мл дан бачадон ичига юбориб даволанади.

“Ихглюковет” препаратини даволовчи самарасини эндометрит билан касалланган 2 гуруҳ сигир-

ларда олиб борилди. Назоратда бўлган сигирларга 4 марта ҳар 48 соатдан сўнг тери остига натрий хлориднинг 0,9% ли эритмасида эритилган 7 % ли ихтиол препарати 25-30 мл дан ва бачадон ичига йодапен препаратдан микроорганизмларга қарши қўлланилди. Бундан ташқари даволанишнинг 1- ва 2- кунлари синэстролнинг 2 % ли ёғдаги эритмасидан 2 мл дан мускул орасига ва 2-, 5- кунлари тери остига 40 ТБ окситоцин ва пенстреп антибиотигидан 20 кг/тирик вазнига 1 мл дан мускул орасига юборилиб даволанди.

Тажриба гуруҳида бўлган сигирларга ҳам худди шундай даволаш ишлари олиб борилди, фақатгина ихтиол препарати ўрнига организмни умумий фаоллаштирувчи патогенетик восита сифатида ихглюковет препарати 4 марта 1, 3, 5 ва 7- кунлари мускул орасига 20 мл дан юборилиб даволанди.

Аниқландики, биринчи даволашда лаборатория шароитида тайёрланган ихглюковет препарати қўлланилган гуруҳдаги сигирларнинг 80,0 %, ихтиол

1-жадвал.

Сигирлар туққандан кейинги йирингли-катарал эндометрит касаллигини даволашда “Ихглюковет” препаратининг самараси.

Гуруҳлар	Қўлланган препаратлар миқдори	Тажрибада бўлган сигирлар сони	Шундан соғайганлари				Қисир бўлиб юрган кунлари	Қисир бўлиб қолди	Оталанди бош
			1- даволашдан сўнг		2- даволашдан сўнг				
			Бош	%	Бош	%			
Тажриба гуруҳи	Ихглюковет препарати 4 марта юборилди	5	4	80,0	1	100	55	0	5
Назорат гуруҳи	Ихтиолнинг 7 % эритмаси 4 марта юборилди	5	3	60,0	1	80,0	65	1	4

билан даволанган сигирларнинг 60,0 % соғайган, тажриба гуруҳидан 20,0 % кам соғайганди.

Иккинчи марта даволашдан сўнг препаратларнинг самарадорлиги ихглюкокетда 100,0% ни ва ихтиолда 80,0 % ни ташкил этди.

Жинсий органлари касал сигирларга ихглюкокет препаратини қўллаш натижасида уларнинг куйга келишини тезлаштириш билан бирга қисир бўлиб юриши ўртача 17-20 кунга қисқартирилганлигини кузатдик. Лаборатория шароитида тайёрланган ихглюкокет препарати сигирлар организмида касалликларга қарши қурашувчанлик фаолиятини кучайтириб, йирингли катарал эндометрит касаллигини даволашда юқори самарали препарат ҳисобланади. Бундан ташқари ихглюкокет препарати касал ҳайвонлар организмига юборилганда тўғридан-тўғри яллиғланиш ўчоғига таъсир этиши, ва яллиғланган тўқималар тикланишида ва ферментатив жараёни яхшилади. Тадқиқотлар натижасида сигирлар туққандан кейинги йирингли-катарал эндометрит касаллигини даволашда умумий даволаш усулига ихглюкокет препаратини биргаликда 20 мл дан мускул орасига юбориб даволашнинг самараси юқорилиги тажрибада исботланди. Бундан ташқари, ихглюкокет препарати қўлланилганда даволаш кунлари 10 кунни ташкил этиб, даволангандан сўнг сигирлар 40-45 кунлари куйга келиб оталантирилди.

Ихглюкокет препаратини даволовчи самараси ўткир эндометрит билан касалланган 3 гуруҳ сигирларда олиб борилди. Назоратда бўлган сигирлар бачадони тўғри ичак орқали енгил массаж қилиниб, риванолни 1:5000 суюқлиги билан ювилди, сўнгра бачадон ичига йодопен препаратдан микроорганизмларга қарши қўлланилди. Бундан ташқари, даволашнининг 1- ва 2-кунлари синэстролни 2 % ли ёғдаги эритмасидан 2 мл

дан мускул орасига ва 2-, 5- кунлари тери остига 40 ТБ окситоцин ва пенстреп антибиотигидан 20 кг/тирик вазнига 1 мл мускул орасига юборилиб даволанди.

Тажриба гуруҳида бўлган сигирларга ҳам худди шундай даволаш ишлари олиб борилди, факатгина 1-тажриба гуруҳида бўлган 5 бош сигирларга умумий даволашга қўшимча касал сигирлар мускул орасига 20 мл дан ҳар 2 кунда 3 марта ихглюкокет препарати юбориб даволанди, 2- тажриба гуруҳида бўлган 5 бош сигирларга умумий даволашдаги бачадон ичига юбориладиган йодопен препарати ўрнига 50 мл дан ихглюкокет препарати кунора 3 марта юбориб даволанди, назоратда бўлган 3-гуруҳдаги сигирлар умумий қабул қилинган усулда даволанди.

Ўткир эндометрит касаллигини сигирлар туққандан кейин 3-5- кунларда аниқласа бўлади, бунда касал бўлган сигирларда кўзга кўринмас белгилар билан бошланади, яъни ҳолсизланиш, иштаҳа пасайиши, соғиб олинадиган сутининг камайиши ва жинсий органлардан шилимшиқ суюқликни оқмаслиги. Ректал текширилганда ҳаракатсиз бачадон каттаргани ва суюқ модда билан тўлгани сезилади. Агарда бачадон секинлик билан қисилса, жинсий органдан сассиқ жигарранг-қорамтир суюқлик оқиб чиқади. Қинни текширганда шишгани, олдинги ва бачадон бўйни қисми қизаргани ва айрим ҳолатларда қон куйилишлар кўринади. Бачадон бўйни очиқ бўлиб, қин ичи йирингли-шилимшиқ экссудат билан тўлган бўлади. Ўткир кечадиган яллиғланиш асосан сигирлар туққандан кейин кўп учрайдиган яллиғланиш ҳисобланади. Яллиғланиш натижасида ҳосил бўладиган суюқликнинг (экссудатнинг), бачадон шиллик қаватининг ўзгаришига қараб, катарал, йирингли-катарал ва фибринли эндометритларга бўлинади.

2-жадвал.

Сигирлар туққандан кейинги ўткир эндометрит касаллигини даволашда “Ихглюкокет” препаратининг самараси.

Гуруҳлар	Қўлланган препаратлар миқдори	Тажрибада бўлган сигирлар сони	Шундан соғайганлари				Қисир бўлиб юрган кунлари	Ота-ланди	Қисир қолди
			1- даволашдан сўнг		2- даволашдан сўнг				
			Бош	%	Бош	%			
1-тажриба гуруҳи	Ихглюкокет препарати 3 марта 20 мл дан кунора мускул орасига юборилди	12	9	75,0%	11	91,6%	53	11	1
2-тажриба гуруҳи	Ихглюкокет препарати 3 марта кунора 50 мл дан бачадон ичига юборилди	12	10	83,3	12	100	45	12	0
3-назорат гуруҳи	Умумий даволаш усулида даволанди	12	7	58,3	10	83,3	65	10	2

“Ихглюковет” препаратининг сигирлар тукқандан кейинги касаллиги олдини олишдаги самараси

т/р	Гуруҳлар	Препаратларни қўллаш схемаси	Ҳайвонлар бош сони	Шундан тукқандан кейинги касалланганлари	
				бош сони	% ҳисобда
1	Биринчи	Ихглюковет препарати қўлланиши 4 марта	12	4	33,3
2	Иккинчи	Ихглюковет препарати 3 марта қўлланилди	12	3	25,0
3	Учинчи	Ихглюковет препарати 2 марта қўлланилди	12	5	41,6
4	Тўртинчи Назорат	Тривит препарати 2 марта қўлланилди.	12	6	50,0

Биринчи тажриба гуруҳида бўлган 12 бош ўткир эндометрит билан касалланган сигирларни “Ихглюковет” препаратини мускул орасига 20 мл дан кун ора 3 марта юбориб биринчи даволашда 9 боши 75,0 %, 2-тажриба гуруҳида бўлган 12 бош ўткир эндометрит билан касалланган сигирларни ихглюковет препарати 50 мл дан бачадон ичига кунора 3 марта юбориб даволанганда 1-чи даволашда 10 бош 83,3% соғайганлиги кузатилган бўлса, назоратда бўлган 12 бош сигирлар умумий даволаш усули ёрдамида даволанганда 58,3 % соғайган, тажриба гуруҳидан 16,7- 25,0 % кам соғайганлиги аниқланди.

Иккинчи марта даволашдан сўнг ихглюковет препаратини мускул орасига юбориб даволашда самарадорлиги 91,6 % ни ташкил этган бўлса, ихглюковет препарати бачадонга 50 мл дан юборилиб даволашда самарадорлик 100 % ни ташкил этди. Назоратда бўлган сигирларда иккинчи даволашда самарадорлик 83,3% ни ташкил этди.

Сигирлар тукқанидан кейинги ўткир эндометрит касаллигини даволашда ихглюковет препаратининг умумий даволаш усуллари қараганда самараси мускул орасига юборганда ҳам бачадон ичига юборганда ҳам юқорилигини кўрсатди. “Ихглюковет” препарати сигирларнинг тукқандан кейинги жинсий органларининг яллиғланиш касалликларини даволашдагина юқори самара бермасдан организмда органлар фаолиятини кучайтириш хусусиятига эгалигини ҳамда уларнинг куйга келишини тезлаштириш билан бирга қисир бўлиб юришини ўртача 20-25 кунга қискартирилганлигини кузатдик.

“Ихглюковет” препаратини сигирлар мускул орасига юбориб даволашдан кўра, бачадонига юбориб даволаганда бачадон шиллиқ қавати тикланишини кучайтиради, шиллиқ қаватдаги суюқлик ишлаб чиқарувчи безларга ижобий таъсир этиб, лизоцим моддасини ишлаб чиқаришни кучайтиради ва бача-

дон ичидаги яллиғланиш маҳсулотлар бўлган зарарли суюқликлардан ҳоли бўлишни тезлаштириши натижа-сида ўткир эндометрит касаллигини даволашда юқори самарали препарат ҳисобланади.

Тажрибадан маълум бўлдики, сигирлар тукқандан кейинги ўткир эндометрит касаллигини даволашда “Ихглюковет” препарати 20 мл дан мускул орасига ва 50 мл дан бачадонга юбориб қўлланилганда самараси назоратда бўлган даволаш усулидан юқори эканлиги аниқланди.

Таркиби антисептик, яллиғланиш жараёнига таъсир қилувчи моддаларга бой бўлган, юқори самарага эга бўлган сигирлар акушер-гинекологик касалликларини даволашда юқори самара берувчи препаратни сигирлар тукқандан кейинги эндометрит касаллигининг олдини олиш мақсадида бўғоз ва тукқан сигирларда бачадоннинг инволюцион жараёни кечишини яхшилаш ҳамда бачадон касалликларида синовдан ўтказилди.

“Ихглюковет” препаратини сигирлар тукқандан кейинги касалликлардан профилактика қилиш самарасини ўрганиш мақсадида 48 бош бўғоз сигирларда олиб борилди. Тажрибада бўлган сигирларга “Ихглюковет” препаратини юбориш миқдори ҳам ўрганилди.

Тажриба учун ажратилган 48 бош бўғоз сигирлар 4 гуруҳга бўлинди. Биринчи гуруҳда бўлган сигирларга ихглюковет препаратини 10 мл дан мускул орасига 4 марта, туғишига 50-60, 20-30, 10-15 кун қолганда ва тукқан куни юборилди. Иккинчи гуруҳ сигирларга их “Глюковет” препарати мускул орасига 15 мл дан 3 марта туғишига 20-30, 10-15 кун қолганда ва тукқан куни, учинчи гуруҳда бўлган 12 бош сигирга 20 мл дан 2 марта, туғишига 10-15 кун қолганида ва тукқан куни, тўртинчи гуруҳга (назорат) тривит 10 мл миқдорда 2 марта туғишга 10-15 ва 4-5 кун қолганда юборилди.

Клиник текширишлар шунини кўрсатдики, “Ихглюковет” препарати қўлланилгандан сўнг сигирларда

туққандан кейинги эндометрит касаллигига чалиниши 1,14-2,01 мартага камайганлиги аниқланди. Касалликка учрагани яъни бачадонда функционал ўзгариш ва яллиғланиш жараёни кузатилди.

Назоратда бўлган 12 бош сигирларга “Тривит” препаратини 10 мл миқдорда 2 марта туғишга 10-15 ва 4-5 кун қолганда юборилганда сигирларнинг туғиши енгил кечиши кузатилган бўлсада, 5 бош сигирда йўлдош ушланиб қолиши кузатилиб, туққандан кейинги эндометрит касалликларни олдини олишда яхши фойда бермаслигини кўрсатди, касалланиш 50,0% ни ташкил этади.

“Ихглюковет” препаратни қўллашда юқори самара ва кам харажат 3 марта қўллашда эришилиб, бунда иккинчи гуруҳ сигирларга ихглюковет препарати мускул орасига 15 мл дан 3 марта 20-30, 10-15 кун туғишига қолганда ва туққан кунда қўлланилганда эришилди. Сигирларнинг туққандан кейинги касалланиши 25,0 % га ёки 2 мартага камайди. “Ихглюковет” препарати антимикроб хусусияти юқорилиги, организмда моддалар алмашинувига ижобий таъсир этиши ҳамда фармакологик томондан таъсир доираси хилма хил бўлиб, туғишдан олдин қўлланилганда, буғозликнинг охириги кунларида сигир организмда ферментатив жараёни кучайтириб, ёт моддаларга организмнинг курашувчанлигини оширади ва қонида биологик моддалар алмашинувини яхшилайди. “Ихглюковет” препарати таркибида бўлган глюкоза ва бошқа моддалар буғоз сигирлар туғишига яқин қолганида организмда моддалар алмашинуви жадал кечиши натижасида ҳосил бўладиган ва туғишдан кейин бачадонда ҳосил бўладиган захарли моддаларни зарарсизлантиришда бачадон шиллик қаватида ферментлар алмашинувини кучайтиради, органлар фаолиятини жадаллаштириб, туғиш жараёни енгил кечишини таъминлаб, туққандан кейинги касалликларнинг олдини олади.

Хулоса

1. Сигирлар туққандан кейинги йирингли-катарал эндометрит касаллигини даволашда умумий даволаш усулига ихглюковет препаратини биргаликда 20 мл дан мускул орасига юбориб даволашда самараси юқорилиги тажрибада исботланди. Бундан ташқари, ихглюковет препарат қўлланилганда даволаш кунлари 10 кунни ташкил этиб, даволангандан сўнг сигирлар 40-45 кунлари куйга келиб оталантирилди.

2. Сигирлар туққандан кейинги ўткир эндометрит касаллигини даволашда ихглюковет препарати 20 мл дан мускул орасига ва 50 мл дан бачадонга юбориб қўлланилганда, самараси назоратда бўлган даволаш усулидан юқори эканлиги аниқланди.

“Ихглюковет” препаратини сигирлар туққанидан кейинги касалликларнинг олдини олишдаги самарасини ўрганишда маълум бўлдики, тўк буғоз сигирлар

мускул орасига 15 мл дан 3 марта 20-30, 10-15 кун туғишига қолганда ва туққан кунда қўлланилганда самарадорлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Г. Багманов М.А. Акушерско-гинекологическая патология коров (диагностика, комплексная терапия и профилактика). - Ульяновск, 2005. 207с.
2. Завадовский М.М. Теория и практика гормонального метода стимуляции многоплодия с-х животнмх. М.: Сельхозиздат, 1963. — С.634.
3. Қўлдошев О.У. Муртазин Б.Ф. Ферма ва фермер хўжаликлариде ветеринария- санитария ва зоогигиеник шарт- шароитларни яратиш. Зооветеринария № 1. 2010 й. с 25-26.
4. Қўлдошев О.У. Муртазин Б.Ф. Қорамолларнинг жинсий касалликларини даволаш ва олдини олиш. Тўртинчи халқаро илмий конференция. Тўртинчи халқаро илмий конференция ЎзВИТИ. Самарқанд 2011 йил.
5. Қўлдошев О.У. Сигирлар эндометрит касаллигини даволаш ва олдини олишда самарали усуллар. Тўртинчи халқаро илмий конференция ЎзВИТИ. Самарқанд 2011 йил.
6. Қўлдошев О.У. Муртазин Б.Ф., Бобоев Т.М. Лечение и профилактика акушерско-гинекологических заболеваний коров полимерными соединениями антисептических препаратов. Тўртинчи халқаро илмий конференция ЎзВИТИ. Самарқанд 2011 йил.
7. Ш.Б.Ата-Курбанов, Б.М.Эшбўриев. Хайвонлар қўпайиш биотехникаси Сам ҚХИ. Самарқанд 2012 й.
8. Қўлдошев О.У. Муртазин Б.Ф., Бойбулов. Б.Ш. Окмирзаев Г. Влияний породности скота на возникновение и течения мастита коров в фермерских хозяйствах. Тўртинчи халқаро илмий конференция ЎзВИТИ. Самарқанд 2011 йил.
9. Қўлдошев О.У., Мавланов С.И. Сигирлар қисир қолишининг олдини олиш. Зооветеринария № 9. с 19-20. 2012 й
10. Қўлдошев О.У., Мавланов С.И. Сигирлар акушер-гинекологик касалликларини даволаш. Зооветеринария № Ю.с 33-34. 2012 й
11. Қўлдошев О.У., Эшимов Д. Қорамоллар акушер-гинекологик касалликларини даволаш ва олдини олиш. Сам ҚХИ. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ривожлантиришда инновацион технологияларининг роли. Проф- ўқитув. Илмий амалий конф. 1 қисм. 2012 й.
12. Бойматов В.Н., Исмагилов Э.Р. Восиева В.А. Состояния здоровья крупного рогатого скота в зоне биохимической провинции // ветеринария.М.2005- №1.с 42-44.

ҚОРАМОЛЛАРНИ ПИРОПЛАЗМИДОЗЛАРИДАН ПРОФИЛАКТИКА ҚИЛИШДА “ПОЛИКАРБ-УЗ”НИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Аннотация

В статье приведены данные по изучению профилактической эффективности отечественного лекарственного препарата поликарб-Уз при пироплазмидозах (пироплазмоз, бабезиоз, тейлериоз) крупного рогатого скота. При этом установлено, что профилактической эффективности поликарб-уз составляет 15 дней при введении подкожно по 5,0 мл на 100 кг живой массы животных.

Калим сўзлар: ферма, тирик вазн, тажриба, қорамол, пироплазмоз.

Мавзунинг долзарблиги. Қорамолларнинг пироплазмидоз (пироплазмоз, бабезиоз, тейлериоз) касалликлари республикамизнинг барча худудларида кенг тарқалган бўлиб, чорвачиликни ривожлантиришда, айниқса, хориждан келтирилган зотли ва маҳсулдор молларга катта иқтисодий зарар етказилади. Пироплазмидозлардан келадиган иқтисодий зарар касалланган молларнинг 80-90%-гача ўлими, касалланиб соғайган моллар узоқ вақт давомида касаллик кўзгатувчи паразитларни ташувчилик хусусиятини ўзида сақлаб қолишлиги, маҳсулдорликларининг пасайиб кетиши, ишлаб чиқаришда яроқсиз бўлиб қолиши ва ветеринария-санитария тадбирларида кетган ҳаражатлардан иборат бўлади.

Пироплазмоз ва бабезиоз тарқатувчи *Boophilus calcaratus* каналари молларни чаққандан сўнг 8-11 кунлари касалликнинг клиник белгилари намоён бўлади. Касалланган молларнинг тана ҳарорати 40,6-41°C гача кўтарилиши, иштаҳа ва кавш қайтаришнинг бўлмаслиги, анемия ва гемоглобинурия (қон сийиш) ҳолатларининг юз бериши ҳамда гемопоэз бузилиши билан кузатилади. Тейлериоз тарқатувчи *Hyalomma detritum* ва *Hyalomma anatolicum* каналари молларни чаққандан сўнг эса 16-20 кунлари касалликнинг клиник белгилари намоён бўлиши кузатилади. Унда касалланган моллар тана ҳарорати 41-42°C гача кўтарилиши, лимфа тугунларининг 3-4 баробаргача каттарилиши, иштаҳа ва кавш қайтаришнинг бўлмаслиги, интоксикация ва анемия ҳолатларининг юз бериши кузатилади.

Шу вақтгача ишлаб чиқилган восита ва усуллар эскирганлиги ва даволаш-профилактика воситалари хорижий давлатларда ишлаб чиқарилиши, ўзимизда бундай препаратлар ишлаб чиқарилмаётганлиги ва юртимизда чорвачиликни юритишда янги, яъни чорвачилик фермалари, фермер, ёрдамчи, шахсий чор-

Summary

The article presents data on the study of the prophylactic efficacy of the domestic drug Polycarb-Uz in pyropasmosis (pyropasmosis, babesiosis, theileriosis) of large cattle. At the same time, it was established that the prophylactic efficacy of Polycarb-uz lasts 15 days when administered subcutaneously at 5.0 ml per 100kg of live weight of animals.

вачилик хўжаликларга хориждан зотли ва маҳсулдор моллар келтирилиши ва қон-паразитар касалликларига ўта чидамсизлигидан катта талофатлар юз бераётганлиги сабабли юртимизда маҳаллий антипротозой препаратларни ишлаб чиқиш ва уни ветеринария амалиётига жорий қилиш долзарб масала бўлиб қолди. Ушбуни эътиборга олган ҳолда ЎзМУ кимё факультети олимлари билан ҳамкорликда илк бор поликарб-уз препарати ишлаб чиқилди ва унинг қорамоллар пироплазмидозларидан профилактика қилишдаги самарадорлигини аниқлашга қаратилди.

Тадқиқотнинг мақсади:

Тадқиқотнинг мақсади маҳаллий антипротозой доривор восита “Поликарб-Уз” препаратини ишлаб чиқиш ва қорамолларнинг пироплазмоз, бабезиоз, тейлериоз касалликларидан профилактика қилишда самарадорлигини аниқлашга қаратилди.

Тадқиқотнинг вазифалари:

1. “Поликарб-Уз” нинг тажриба сериясини ишлаб чиқиш ва унинг зарарсизлиги, ҳайвонлар маҳсулдорлиги ва эмбриотоксик хусусиятларини ўрганиш;

2. Қорамолларни пироплазмоз, бабезиоз ва тейлериоз касалликларидан профилактика қилишда “Поликарб-Уз”нинг самарадорлигини экспериментал тажрибаларда аниқлаш.

Тадқиқот натижалари. ЎзМУ олимлари билан ҳамкорликда ишлаб чиқилган поликарб-уз препарати антипротозой хусусиятга эга бўлиб, қорамолларни тейлериоз, пироплазмоз, бабезиоз касалликларидан профилактика қилишга қаратилган.

“Поликарб-Уз”нинг зарарсизлиги, эмбриотоксик хусусияти ва сигирларнинг маҳсулдорлигига таъсирини ўрганиш бўйича тажрибалар натижаси 1-жадвалда келтирилган бўлиб, ундан маълум бўлишича,

1-жадвал.

“Поликарб-Уз” препаратининг зарарсизлиги, эмбриотоксик хусусиятлари ҳамда сигирлар маҳсулдорлигига таъсирини ўрганиш натижалари

Гуруҳ	Қўлланилган препаратлар миқдори	Препарат қўлланилгандан кейин умумий аҳволи	Натижа
1-гуруҳ Хар гуруҳда 3 бошдан 3 гуруҳ оқ сичқонлар	1-гуруҳдаги оқ сичқонларга 0,3; 2-гуруҳга 0,5; 3-гуруҳга 1,0 мл дан териси остига қўлланилди.	Бехолликлар кузатилмади	10 кун давомида клиник кузатувлар натижасида сичқонлар тирик қолди.
2-гуруҳ 8 ойлик буғозликда бўлган 3 бош сигирлар	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан вена кон томирига қўлланилди	Бехолликлар кузатилмади	Препарат қўлланилгандан 1 ойдан кейин соғлом бузук туғилди.
3-гуруҳ 3 бош соғин сигирлар	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан вена кон томирига қўлланилди.	Бехолликлар кузатилмади	Маҳсулдорлик сақланиб қолди.

қўлланилган миқдорда поликарб–уз препаратининг организмга зарарлиги, эмбриотоксик хусусияти ва маҳсулдорлигига таъсири йўқлиги маълум бўлди.

Шундай қилиб, қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан териси остига қўлланилган “Поликарб-Уз” препаратининг зарарлиги, эмбриотоксик хусусиятлари ҳамда сигирларнинг маҳсулдорлигига салбий таъсири йўқлиги аниқланди.

Пироплазмоздан (**P.bigeminum**) профилактика қилишда “Поликарб-Уз”нинг самарадорлигини ўрганиш бўйича тажрибалар ҳар гуруҳда 3 бошдан 3 гуруҳ 10-12 ойлик бузоқларда олиб борилди. Тажрибадаги молларни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” препарати қўлланилди. Шундан сўнг 10 кун ўтгач 1-гуруҳ, 15 кун ўтгач 2-гуруҳ ва 20 кун ўтгач 3-гуруҳ моллари пироплазмоз билан касалланган молдан олинган қон билан териси остига 10 мл дан юбориб юктирилди. Юктирилган

қорамолларда бир ой давомида клиник ва паразитологик текширишлар олиб борилди.

Клиник текширишларда тажрибадаги молларнинг умумий аҳволи назорат қилиб борилди. Тана ҳароратининг ҳолати, умумий аҳволининг ҳолати, гемоглобинурия ҳолатининг намоён бўлиши кузатиб борилди. Периферик қон томирларидан суртмалар олиниб, ундаги паразитар реакцияси намоён бўлиши, ошиб бориши ёки камайиши кузатиб борилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” қўлланилган ва шундан 20 кундан кейин юктирилган 3-гуруҳ молларида юктиришдан кейин 8-9 кунлари тана ҳарорати 40,8^oC гача ошиши, молнинг хомушлиги, қовоқлари шишиши ва кўзидан ёш оқиши, анемия ҳолатининг юз бериши ва кейинчалик гемоглобинурия ҳолатининг юз бериши каби пироплазмознинг клиник белгилари на-

2-жадвал.

Пироплазмоз(P.bigeminum) дан профилактика қилишда “Поликарб-Уз” препаратининг самарадорлигини ўрганиш натижалари

Гуруҳ	Бош сони	Препаратни қўллаш усули	Юктириш кунлари	Натижа
1	3	Қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 10 кундан кейин пироплазмоз билан юктирилди	21 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
2	3	Қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 15 кундан кейин пироплазмоз билан юктирилди	21 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
3	3	Қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 20 кундан кейин пироплазмоз билан юктирилди	Юктиришдан кейин 9-кун пироплазмозни клиник белгилари ва қонда паразитар реакция намоён бўлди.

моён бўлганлиги кузатилди (1-расм). Шу билан бир вақтда тажрибадаги 1-ва 2- гуруҳ қорамолларида пироплазмознинг клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади (2-жадвал).

1-расм. Пироплазмоз билан касалланган молда гемоглобинурия ҳолати

Бабезиоздан (*B.colhica*) профилактика қилишда “Поликарб-Уз” препарати самарадорлигини ўрганиш бўйича тажрибалар ҳар гуруҳда 3 бошдан 3 гуруҳ молларда олиб борилди. Тажрибадаги молларнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” препарати қўлланилди. Шундан сўнг 10 кун ўтгач 1-гуруҳ, 15 кун ўтгач 2-гуруҳ ва 20 кун ўтгач 3-гуруҳ моллари бабезиоз билан касалланган молдан олинган қон билан териси остига 10 мл дан юбориб юктирилди. Юктирилган қорамолларда клиник ва паразитологик текширишлар олиб борилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида молнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” қўлланилган ва шундан 20 кундан кейин юктирилган 3-гуруҳ молларида юктиришдан кейин 8-9 кунлари тана ҳароратини 41⁰С гача ошиши, молнинг хомушлиги, қовоқлари шишиши ва кўз ёши оқиши, анемия ҳолатини юз бериши каби бабезиозни клиник белгилари намоён бўлганлиги кузатилди. Шу билан бир вақтда тажрибадаги 1-ва 2- гуруҳ молларида пироплазмознинг клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади (3-жадвал).

Тейлериоздан (*Th.annulata*) профилактика қилишда поликарб-Уз препаратининг самарадорлигини ўрганиш бўйича экспериментал тажрибалар ҳар гуруҳда 3 бошдан 3 гуруҳ молларда олиб борилди.

Тажрибадаги молларни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” препарати қўлланилди. Шундан сўнг 10 кун ўтгач 1-гуруҳ, 15 кун ўтгач 2-гуруҳ ва 20 кун ўтгач 3-гуруҳ моллари тейлериоз билан касалланган молдан олинган қон билан териси остига 10 мл дан юбориб юктирилди.

Юктирилган молларда клиник ва паразитологик текширишлар олиб борилди. Клиник текширишларда юктиришдан кейин умумий ахволи, тана ҳароратининг ҳолати, юза лимфатик тугунларининг ҳолати, шиллик пардаларида анемия ва сариклик ҳолатларининг намоён бўлиши кузатилиб борилди. Паразитологик текширишларда тажрибадаги молларнинг периферик қон томирларидан суртмалар олиниб, микроскоп тагида паразитар ҳолатининг намоён бўлиши таҳлил қилиб борилди.

Олиб борилган тадқиқотлар натижасида молнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-

3-жадвал.

Бабезиоздан (*B.colhica*) профилактика қилишда “Поликарб-Уз” препаратининг самарадорлигини ўрганиш натижалари

Гуруҳ	Бош сони	Препаратни қўллаш усули	Юктириш кунлари	Натижа
1	3	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 10 кундан кейин бабезиоз билан касалланган молдан олинган қон билан юктирилди	21 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
2	3	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 15 кундан кейин бабезиоз билан юктирилди	21 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
3	3	Қорамолни ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан “Поликарб-Уз” қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 20 кундан кейин бабезиоз билан юктирилди	Юктиришдан кейин 9-кунги пироплазмозни клиник белгилари ва қонда паразитар реакция намоён бўлди.

Тейлериоздан (Th. annulata) профилактика қилишда “Поликарб-Уз”нинг самарадорлигини ўрганиш натижалари

Гу рух	Бош сони	Препаратни қўллаш усули	Юктириш кунлари	Натижа
1	3	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 10 кундан кейин тейлериоз билан касалланган молдан олинган қон билан юктирилди	30 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
2	3	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 15 кундан кейин тейлериоз билан касалланган молдан олинган қон билан юктирилди	30 кун давомида олиб борилган клиник ва паразитологик текширишлар натижасида пироплазмозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлмади.
3	3	Қорамолнинг ҳар 100 кг тирик вазнига 5,0 мл дан Поликарб-Уз қўлланилди.	Препарат қўлланилгандан 20 кундан кейин тейлериоз билан касалланган молдан олинган қон билан юктирилди	Юктиришдан кейин 18-19-кунлари тейлериозни клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган суртмаларда паразитар реакция намоён бўлди.

Уз” қўлланилган ва шундан 10 ва 15 кундан кейин юктирилган 1-2-гуруҳ молларида 30 кун давомида тейлериознинг клиник белгилари ва периферик қон томирларидан олинган қон суртмаларида паразитар реакция намоён бўлмади. 20 кундан кейин юктирилган 3-гуруҳ молларида эса юктиришдан кейин 18-19 кунлари тана ҳарорати 41,2^oC гача ошиши, молнинг хомушлиги, қовоқлари шишиши ва кўз ёши оқиши, анемия ҳолати юз бериши каби тейлериознинг клиник белгилари намоён бўлганлиги қузатилди (4-жадвал).

мий ахволининг ёмонлашуви, иштаҳа ва қавш қайтаришнинг йўқолиши, интоксикация ва шиллиқ пардаларида анемия ва унда инфилтрация, қон қуйилиш ҳолатларининг юз бериши каби тейлериознинг клиник белгилари намоён бўлди (3-расм).

Шундай қилиб, олиб борилган тадқиқотлар натижасида пироплазмоз, бабезиоз ва тейлериоздан профилактика қилишда “Поликарб-Уз” препаратининг самарадорлиги 15 кунгача бўлган муддатни ташкил қилиши аниқланди.

Хулосалар:

1. “Поликарб-Уз” препаратининг зарарсизлиги, сигирларнинг сут маҳсулдорлигига таъсири ва эмбриотоксик хусусиятлари йўқлиги исботланди;
2. Қорамолларнинг пироплазмидозларидан профилактика қилишда “Поликарб-Уз” препаратининг самарадорлиги 15 кунгача бўлган муддатни ташкил қилиши аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ғафуров А.Ғ., Давлатов Р.Б., Расулов Ў.И. Ветеринария протозоологияси. 2013, -116 б.
2. Пироплазмидозы крупного рогатого скота и иксодофауна переносчиков В Зарафшанской долине / Организм ва мухит Иккинчи Республика симпозиум материаллари. “Фан”. 1995 -59-61-б.
3. Ғафуров А.Ғ. Қорамол қон-паразитар касалликлари. “Зооветеринария”. 2017-23-24 б.

3-расм. Тейлериоз билан касалланган молнинг кўз шиллиқ парадасидаги анемия, инфилтрация ва ундаги қон қуйилиш ҳолати.

Тейлериоз билан касалланган молларда тана ҳароратининг 41-42^oC гача кўтарилиши, умум-

УДК 619:615.3+636.5

А.Б.Мамедов, биология фанлари доктори, профессор,
Х.П.Нурмаматов, ветеринария фанлари номзоди, етакчи мутахассис,
Ж.Зухуров, етакчи мутахассис, «LUX SUNRISE PHARMA» МЧЖ

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ҲАЙВОНЛАРИ ВА ПАРРАНДАЛАРДА ИММУНИТЕТНИ КОРРЕКЦИЯЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация

В статье отражены роль и значение факторов иммунитета, формируемые в организме сельскохозяйственных животных и птиц, даны соответствующие рекомендации по повышению неспецифического иммунитета после применение лекарственного средства «Метастабизал».

Калим сўзлар: иммунитет, патоген микроорганизмлар, ишлаб чиқариш, озуклар, озиклантириш, соғлиқ, организм қаршилиги.

Қириш. Анъанавий тиббиёт ва ветеринария тиббиёти мутахассислари, биологлар, шунингдек халқимизнинг зиёли қатламига мансуб вакиллари иммунитет (лотинча – *immunitas* – бирон нимадан озод бўлиш ёки қутулиш) деганда – одамлар, тирик жонзотлар ва ҳайвонларнинг, шунингдек улар организмларининг патоген микроорганизмлар ва бошқа турли биологик ёт моддаларнинг тушишига қарши, ушбу ёт моддаларнинг организмга тушган даврдан бошлаб моддалар алмашинуви натижасида пайдо бўладиган захарли таъсирларига қаршилиқ қила оладиган кучларнинг пайдо бўлиши ва ҳолатини тушунишади.

Инсон ва ҳайвонлар организми турли йўллар билан (озик-овқат маҳсулотлари, сув билан, тери, шиллик тўқималар орқали ва бошқа) тушаётган барча моддалар ва уларнинг айрим қисмларини аниқ “ўзимники-фойдали” ёки “ёт-зарарли” қабилида табиат қонунарига мос равишда беҳато аниқлай олади. Ушбу аниқлаш натижасига кўра, ҳар бир реал организм пировард натижада моддаларнинг аниқ ишлатилиши ёки зарарсизлантирилишини таъминлайди. Кўпгина ҳолатда организмга зарур озуклар, сув ва сув таркибидаги табиий моддалар билан бир қаторда, баъзан турли патоген ва нопатоген микроорганизмлар, бегона оксиллар, ёғлар, мураккаб углеводлар ва бошқа организм учун бутунлай ёт бўлган моддалар ҳам тушади. Бундай ҳолатларда организмда шаклланган иммунитетнинг энг аҳамиятли ва асосий вазифаси – уларни “ўзиники” ёки “ёт-бегона” сифатида ажратишидир. Чунки “ёт-бегона” унсурларнинг организмга тушиши, унинг тузилишини ва унда содир бўлаётган ҳаётий кимёвий, биокимёвий жараёнларнинг нормал кечишини бузилишига сабаб бўлади ва улар натижасида турли салбий ҳолатларни юзага келтиради. Тирик жонзотлар ўз организмга турли йўллар билан тушаётган “ёт-бегона” нарсаларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни ўз вақтида бартараф этиш хусусиятига эга бўлган ноёб табиий иммун тизимларига эга. Ушбу иммун тизими тирик жонзотларнинг бутун организми бўйлаб жойлашган бўлиб, уларни зарурий моддалар билан таъминловчи ва кераксиз моддалардан тозаловчи қон, лимфа каби суюқлар билан ўзаро боғланиб туради.

Annotation

The article reflects the role and importance of different immunities in the life of farm animals and birds, and gives recommendations for improving immunity. The characterization and explanation of the roles and effects of the local drug “Metastabizal” on the health and productivity of animals and recommendations for their use are given.

Одатда иммунитет икки турга – “табиий” ва “ортирилган”, яъни ҳайвон туғилганидаёқ организмда мавжуд бўладиган иммунитет, шунингдек ҳайвон туғилганидан сўнг, ҳаётининг кейинги даврида ортирилган – “сунъий олинган” иммунитет турларига бўлинади.

Ҳайвон туғилган пайтидаги табиий иммунитет баъзи бир чорва моллари ва паррандаларда маълум бир юқумли ёки юқумсиз касалликларга қарши шаклланган бўлади ва у онанинг бачадонида, яъни ҳомила даридаёқ вужудга келади, ушбу иммунитет ҳомилага бевосита онасининг организмидан ўтади. Лекин ушбу табиий иммунитет маълум бир турдаги ҳайвонларда ва айрим касалликларга қарши хос шаклланган бўлади. Жумладан, тоқ туёқли ҳайвонларда, яъни отларда жуфт туёқли ҳайвонларга хос бўлган “оксил”, қорамолларда эса отларга хос бўлган “манқа”, итларда чўчкаларга хос бўлган “сарамас”, ҳайвонларда одамларга хос бўлган “захм” касалликлари учрамайди. Янги туғилган ёш организмда табиий иммунитетнинг пайдо бўлиш механизмини ҳайвон ёки паррандалар организми маълум бир юқумли касалликларнинг кўзгатувчиларини тавсифловчи “антиген”ларни йўқ қилувчи, уларнинг кўпайишини олдини олувчи “антитана” моддаларнинг она организмда муқаддам шаклланган бўлганлиги ва ушбу “антитана”ларнинг маълум миқдорда туғилажак ҳомила организмга бевосита ўтиши билан ифодаланади. Шу сабабли ҳайвон ҳаётининг дастлабки даврида ҳар қандай антегенга қарши шаклланган антитаналар мавжуд бўлганда, яъни “табиий” иммунитетни бор организмларда баъзи бир микроорганизмлар – касаллик кўзгатувчилари на кўпая олади ва на яшай олади.

Ёш моллар ва жўжалар организмдаги мавжуд табиий иммунитет бирмунча барқарор бўлишига қарамадан, мутлоқ узок вақт давом этмайди. Табиий иммунитетнинг узок вақт давом этиши ёш моллар ва паррандаларни сақлаш ва парваришлаш шароитлари қониқарли ташкил этилганлигига, ўсаётган ёш моллар ва паррандаларни озиклантиришда озук таркибининг тўйимли моддалар, минерал элементлар, витаминлар ҳамда аминокислоталар билан талабларига мувофиқ даражада таъминланганлигига ва бошқа омилларга боғлиқ бўлади. Жумладан, табиий шаро-

итларда товуклар “куйдирги” касаллиги билан касалланмайди, бироқ атокли француз микробиологи Луи Пастер ташки ҳаво ҳарорати ўта паст ва нам бўлган ҳудудларда паррандаларда ҳам куйдирги касаллигининг учраши мумкинлигини баён этган.

Турли юкумли касалликларга нисбатан доимий қаршилиқ кўрсатиш хусусияти асосан катта ёшдаги ҳайвонларда пайдо бўлади, аксинча ёш молларда бу каби табиий қаршилиқ кўрсатиш хусусияти турли туман касаллик кўзгатувчиларига қарши алоҳида пайдо бўлмайди. Инкубацияга қўйилган тухумда ривожланаётган товук эмбриони ташки муҳитдаги турли вируслар ва бактерияларга нисбатан ўта сезгир бўлади, шу сабабдан ҳам товук эмбриони паррандаларнинг турли юкумли касалликларига қарши қўлланиладиган вакциналарни ишлаб чиқаришда кенг қўламда қўлланилади.

Ҳайвон организмда мавжуд бўлган баъзи бир касалликка қарши табиий қаршилиқ кўрсатиш қобилияти, яъни иммунитет даражаси нафақат ҳайвонлар турлари орасида, балки уларнинг зотлари, популяциялари ёки линиялари орасида ҳам турлича бўлади. Масалан, куйдирги касаллигига майда шохли молларнинг кўплаб зотлари мойил бўлса-да, “алжир” зотли қўйларнинг мойиллик даражаси ўта даражада паст бўлади, Чўчқаларнинг сарамас касаллиги “йоркшир” зотли чўчқаларда умуман учрамайди. Шунингдек, паррандаларнинг оқ леггорн зоти бошқа зотларга нисбатан “пуллороз” касаллигига нисбатан ўта чидамли бўлади.

Ҳайвон организмнинг ҳаёти давомида шаклланган “сунъий” иммунитетнинг ўзига хослиги шундаки, унда маълум бир касаллик “антигени”ни организмга турли йўллар билан киритилганда вужудга келади. Одатда бу иммунитет шартли равишда табиий ва сунъий усулда шаклланган турларига бўлинади. Табиий равишда пайдо бўлган иммунитет ўз навбатида фаол ва нофаол турларга бўлинади, бунда иммунитетнинг фаол тури организмнинг табиий касалланиши туфайли вужудга келади. Кўп ҳолларда организмда табиий иммунитетнинг шаклланиши даврида, чорва моли ёки паррандада ушбу касалликнинг клиник кўринишда кечган бўлиши шарт эмас. Бундан ташқари, организмда иммунитет бир вақтнинг ўзида бир неча тур касаллик кўзгатувчиларга нисбатан ҳам вужудга келиши мумкин.

Агарда касаллангандан сўнг чорва моли ёки парранда организмда ушбу юкумли касаллик кўзгатувчиси қолмаган бўлса, унда шаклланган иммунитет стерил, агарда касаллик кўзгатувчиси қисман қолган бўлса, унда шаклланган иммунитет ностерил иммунитет (премуниция) дейилади.

Чорва моллари ва паррандалар организмга ташқи ёт моддаларнинг таъсири, организмдаги турли тўқималарда кечадиган моддалар алмашинуви жараёнида уларнинг хужайра ва хужайралар аро суюқликларига қадар содир бўлади. Шу сабабли замонавий илм-фанда вакциналарни организмга киритиш ва ҳосил бўлаётган иммунитетни ўрганиш аллақачон хужайралар ва унинг элементлари даражасида олиб борилмоқда.

Маълумки, ҳар қандай юкумли ва юкумсиз микроорганизмлар чорва моллари ва паррандалар организ-

мига тушган пайтда, агарда сифати ва тўйимлилиги жихатидан талабга етарли даражада жавоб бермайдиган озукалар билан боқиладиган бўлса, ушбу чорва моллари ва паррандалар организмда моддалар алмашинуви (метаболизми) бузилиб, юкумли ва юкумсиз микроорганизмлар таъсирида маълум касалликлар юзага чиқади. Чорва моллари ва паррандалар организмда содир бўладиган моддалар алмашинуви жараёнида мақсадларига мувофиқ барқарорлаштириш, иммунитет шаклланишини рағбатлантириш ва коррекциялаш бўйича чора-тадбирлар кўриш чорва моллари ва паррандаларни сақлаш, парваришлаш ва боқишда, сифатли ва хавфсиз чорвачилиқ маҳсулотларини етиштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Ўтказилган тадқиқотлар ва олинган натижалар. Чорва моллари ва паррандаларда номахсус иммунитетни коррекциялаш, турли юкумли ва юкумсиз касалликлар тарқалишини камайтириш, сифатли ва хавфсиз чорвачилиқ маҳсулотлари етиштиришни йўлга қўйиш мақсадида қорамоллар, қўй ва эчкилар, уй ҳайвонлари ва паррандалар устида “LUX SUNRISE PHARMA” масъулияти чекланган жамияти томонидан ишлаб чиқарилган, 2016 йилда Ўзбекистон Республикасида рўйхатдан ўтказилган “Метастабизал” дори воситасининг турли фоизлардаги суюқ эритмаларидан фойдаланилган ҳолда бир қатор тадқиқотлар ўтказилди ва амалиётга жорий этилди.

Ушбу дори воситасини атрофлича комплекс ўрганишлар натижасида унинг турли ҳайвонлар ва паррандалар организмда кузатилган патологик ҳолатларда моддалар алмашинувини тартибга солиниши, барқарорлаштирилиши, пайдо бўлаётган зарарли моддаларнинг бартараф қилиниши сингари ижобий ҳолатлар қайд қилинди. Шунингдек, молхоналарда ташкил этилган ноқулай шароитларда, нисбатан тор жойларда сақлаш натижасида қорамоллар туёқларида пайдо бўлган патологик жараёнларни даволашда ва олдини олишда самарали восита эканлиги аниқланди.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси об-ҳавоси кескин ўзгарувчан бўлиб, бир йилда ўртача 173-215 кунгача қуёшли кунлар кузатилади, бунда турли ҳудудлар турли даражада табиий ва сунъий радиация фонига эга бўлади. Қуёш радиацияси эса яйловда, яъни очик ҳавода боқиладиган чорва моллари организмга турли даражада салбий таъсир кўрсатмасдан қолмайди. Тадқиқотлар натижасида “Метастабизал” дори воситаси табиатнинг бу салбий таъсирини камайтириш хусусиятига эгаллиги аниқланди.

Ўтказилган тажрибаларда “Метастабизал” дори воситасининг кенг қўламда биологик фаол таъсирга эга эканлиги, организмда турли омиллар таъсирида содир бўлаётган моддалар алмашинувининг бузилиш жараёнини тикланиши ва улар орқали организмнинг турли касалликларга қарши курашиши жадал кечиши, чорва моллари ва паррандалар маҳсулдорлигининг 5-7% гача ошиши, турли шамоллаш жараёнлари, шкастланишлар ва тери яраларининг тезроқ тuzалиши қайд қилинди, ҳайвонлар ва паррандалар организмда номахсус иммунитет кўрсаткичларини яхшилаш орқали турли бактериялар ва вируслар фаоллигини сўндириш хусусияти аниқланди.

Тавсиялар.

Ишлаб чиқарувчи томонидан “Метастабизал” дори воситаси куруқ ҳолатда 5 гр гача ҳажмда ишлаб чиқарилади ва турли чорва молларининг ёши ва турига қараб 0,4 мл дан 5 мл гача миқдорда, паррандаларга ҳар бошга 1,0-1,5 гр миқдорда дистилланган сувда эритилган ҳолда қўлланилади.

Шунингдек ушбу дори воситасини, фойдали ҳашаротларга, яъни асалари ва ипак куртларини боқишда, тегишли йўриқномага биноан қўллаш мумкин.

Дори воситасининг бир марта қўллангандаги миқдори тавсия этилганидан 4 мартагача оширилган дозаларда ҳам мутлақо хавфсиздир.

“Метастабизал” дори воситаси қўлланилганда даволаш курсини зарур ҳолларда 5-10 кун орасида такрорлаш мумкин.

Хулоса.

Ҳозирги пайтда Республикамиз чорвачилик ва паррандачилик хўжаликларидан 90 млн дан ортиқ паррандалар, 21 млн бош қўй ва эчкилар, 13 млн бош қорамоллар, 265 мингдан ортиқ отлар ва 1,2 млн бош қуёнлар боқилмоқда. Бироқ ҳамма хўжаликларда ҳам чорва моллари, паррандалар ва қуёнларни боқишда озуқа базасига, озиклантириш сифатига қаратилган эътиборнинг етарли даражада эмаслиги сезилиб қолмоқда. Натижада барча турдаги чорва моллари ва паррандаларнинг маҳсулдорлиги зотлар кўрсаткичларидан анча пастлиги, организмда махсус ва номахсус иммунитет кўрсаткичларининг тушиб

кетганлиги турли юқумли ва юқумсиз касалликлар пайдо бўлиши орқали намоён бўлмоқда.

Тажрибаларда олинган натижаларга таянган ҳолда шунини таъкидлаш ўринлики, республикамиз хўжаликларидан боқиладиган чорва моллари, паррандалар ва қуёнларнинг иммунитетини кўтаришда, маҳсулдорлигини оширишда маҳаллий “Метастабизал” дори воситасини кенг қўламда қўллашни, шу мақсадда ушбу дори воситасини саноат усулида кенг миқёсда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарурлигини кўрсатмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Караулов А. В. Природные иммуностимуляторы // Практикующий врач.- 1996. - № 1. - с. 11.
2. Околелова, Т.М. Актуальные проблемы применения биологически активных веществ и производства премиксов / Т.М.Околелова и др. -Сергиев Посад, 2002. 282 с.
3. А.Абдусттаров, Ф.И.Ибадуллаев. Ёш моллар касалликларини олдини олишнинг замонавий чора-тадбирлари ва унинг истикболлари. Ўзбекистон деҳқончилиги – саноат мажмуининг илмий таъминоти. 2 жилд. ЎзҚХФАнинг илмий сессияси материаллари. Тошкент. Фан, 1995. б. 405-407.
4. Х.Нурмаматов, Ш.Абдурасулов, Ш.Жабборов, Ж.Таиров, М.Шарапов. Паррандалар организми табиий резистентлигига маҳаллий дори воситаларининг таъсирини ўрганиш. Зооветеринария, 2013, 2, 36.

УДК: 619:636.5:636.592:577.1

Рустамов Бахтиёр Сувоқулович, ассистент
Самарқанд ветеринария медицинаси институти

**КУРКАЛАР ГИСТОМОНОЗИНИ ДАВОЛАШДА ВИТАМИНЛИ
КОМПЛЕКСЛАРНИНГ САМАРАДОРЛИГИ**

Аннотация

В статье приведены данные и рекомендации по применению витаминных комплексов в терапии гистомоноза индеек.

Калим сўзлар: витаминлар комплекси, гистомоноз, курка, метронидазол, фуразолидон, Чиктоник, Тетравит, Biosupervit Neo, Introvet A+WS, Vitol-140 Oral, Тривитамин.

Кириш. Витаминлар паррандалар организми учун ажралмас, жуда юқори биологик фаолликка эга, озуқада оз миқдорда учрайдиган, аммо нормал метаболизм ва ҳаётини фаолият учун катта аҳамиятга эга бўлган органик бирикмалар гуруҳидир. Улар антиоксидант сифатида муҳим рол ўйнайди. Уларнинг аксарияти организмга озикалар билан киради ва фақат баъзилари ичакда яшовчи фойдали микроорганизмлар томонидан синтезланади, аммо бу ҳолатда ҳам улар парранда организмда доимо етарли бўлмайди. Куркаларнинг паразитар касалликлар билан касалланиши уларнинг организмдаги витаминлар алмашинуви му-

возанатини бузади. Витамин-минерал комплексларини инвазион касалликлар бўйича режали даволаш ва профилактика тадбирлар мажмуига киритиш инвазиянинг олдини олиш ва даволаш самарадорлигини оширади.

Тадқиқот мақсади. Курка гистомонозини даволашда витамин комплексларини синовдан ўтказиш.

Тадқиқот усуллари. Экспериментал, аналитик, статистик.

Тадқиқот натижаси ва муҳокамаси. Витаминли комплекслар таркибида аминокислоталар, макро-микро элементлар, А, D, E ва В гуруҳ витаминлари мавжуд бўлиб, одатда сувда эрувчан препаратлар

Курка жўжаларининг витаминларга бўлган эҳтиёжи (*Nutrient Requirements of Poultry, белгиланган меъёрлар асосида.*)

Кўрсаткич	Ўлчов бирлиги	Ёши, ҳафта					
		♂ 0 – 4	4 – 8	8 – 12	12 – 16	16 – 20	20 – 24
		♀ 0 – 4	4 – 8	8 – 11	11 – 14	14 – 17	17 – 20
Витаминлар:							
А	МЕ	5000	5000	5000	5000	5000	5000
D ₃	МЕ	1100	1100	1100	1100	1100	1100
Е	МЕ	12	12	10	10	10	10
К	МЕ	1,75	1,5	1,0	0,75	0,75	0,5
B ₁₂	мг	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003
Биотин	мг	0,25	0,2	0,125	0,125	0,100	0,100
Холин	мг	1,600	1,400	1,100	1,100	950	800
Фолиевая кислота	мг	1,0	1,0	0,8	0,8	0,7	0,7
Ниацин	мг	60,0	60,0	50,0	50,0	40,0	40,0
Пантотеновая кислота	мг	10,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
Пиридоксин	мг	4,5	4,5	3,5	3,5	3,0	3,0
Рибофлавин	мг	4,0	3,6	3,0	3,0	2,5	2,5
Тиамин	мг	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0

қўлланилади. Ушбу витамин комплекслари омехта эмга аралаштириб ва ичимлик сувда эритиш орқали қўлланилади.

Витамин комплекслари курка жўжалари ўсишини тезлаштиради ва уларнинг табиий чидамлилигини оширади. Куркалар учун қўлланиладиган витамин комплекслари таркибига қуйидагилар кириши керак: витамин А ретинол, D витамини, Е витамини, В гуруҳ витаминлари. Баҳор ва ёз мавсумларида куркалар кўп миқдордаги яшил ўт ва гиёҳлар, сабзавотлар орқали турли витамин ва минерал таркибли қўшимчаларни ўзлаштиради. Шунинг учун витаминли комплексларни куркаларнинг кузги ва кишки озуқа рационига киритиш тавсия этилади.

Паррандачилик ривожланган мамлакатларнинг ишлаб чиқариш амалиётида қатор витаминлар тўплами қўлланилади:

«Чиктоник» – витаминлар комплекси таркибида К, D, В витаминлари, каротин ва аминокислоталар мавжуд бўлиб, суяқ ҳолда ишлаб чиқарилади. Қўллаш даври бир ҳафта (1-2 мл бир литр сувда суюлтирилади). Агар куркаларда авитаминоз белгилари намоён бўлса, у ҳолда препаратни 10-15 кун давомида қўллаш тавсия этилади.

«Тетравит» – витамин комплекси таркибида А, D₃, Е, витаминлар гуруҳидан ташқари таркибида холестеринга қарши қўшимчалар мавжуд. Маҳсулот тўғридан-тўғри эмга қўшилиши мумкин (1кг ем аралашмасига 1мл қўшилади). Профилактика мақсадида препаратни 4 ой давомида қўллаш тавсия этилади (ҳафтада бир мартадан кўп бўлмаган).

«Тривитамин» - А, D₃ Е, витаминларини ўз ичига

олган ишлаб чиқарувчиси суяқ ёки 10 мл дан 100 мл гача бўлган идишларга қадокланган ҳолда препаратни ишлаб чиқаради. Витаминли комплекс 1 кг озуқага 1 мл миқдорда қўшилади.

«Vitol-140 Oral» - комплекс таркибида витамини А ретинол-палмитат, D₃ холекалциферол, Е- а-токоферол-ацетат паррандаларнинг авитаминозлари олдини олиш ва даволаш учун қўлланилади. Овқат ҳазм қилишини яхшилайти. Қўлланилиши: 3-5 кун давомида 1 мл 1 л сув билан берилди.

«Introvet A+WS» - оғиз орқали қўллаш учун кукун ҳолдаги озуқа қўшимчаси витаминлар, аминокислоталар ва минераллар турли хил физиологик функцияларнинг нормал ишлашини таъминлаш учун зарур. Қўлланилиши 1 л сувга 2 гр кукун эритилиб, 3-5 кун давомида берилди..

«Biosupervit Neo» - таркибида А витамини 25000 ХВ, D₃ витамини 10000 ХВ, холин хлориди 8 мг, никотинамид (ниацин) 5,25 мг, инозитол 5,2 мг, D -пантотенат кальций 5,15 мг, витамин К 2,1 мг, В₆ витамини (пиридоксин гидрохлориди) 1,57 мг, В₁ витамини (тиамин мононитрат) 1,5 мг, В₂ витамини (рибофлавин 5-фосфат эфирининг моносодюм тузи) 1,25 мг, фоллий кислотаси 0,05 мг, витамин В₁₂ (цианокобаламин) 0,00001 мг, биотин 0,00001 мг.

Биз тажрибаларимиз давомида Biosupervit Neo ни синовдан ўтказдик. Қўллаш усули: куркалар ичимлик сувининг 1 литрига 0.5 мл миқдорда қўлланилди.

Тажриба учун келтирилган курка жўжалари аналоглар қайдаси бўйича 4 гуруҳга ажратилди:

1-соғлом назорат гуруҳига 5 бош соғлом курка жўжалари олинди;

Курка гистомонозини даволашда синовдан ўтказилган дори ва витаминли аралашмаларнинг самарадорлик кўрсаткичлари.

№ Гуруҳлар	Гуруҳлар Номи	Дорилар номи	Дори дозаси (мг/кг емга)	Гуруҳдаги курка жўжалар сони	Гуруҳдаги жўжаларнинг сақланиши, %	Дори берилгач инвазиянинг интенсивлиги						Дорининг самарадорлиги, %
						Текширув кунлари (ооцисталар сони, нусха)						
						3 - кун	4 - кун	5 - кун	6 - кун	7 - кун	8 - кун	
1	Соғлом назорат гуруҳи	-	-	5	100	-	-	-	-	-	-	-
2	Касал назорат гуруҳи	-	-	5	60	80	85	94	61	57	63	-
3	Тажриба гуруҳи	Метронидазол + биосупервет нео 0.5мл/л	500	5	100	15	17	25	6	2	1	98
4	Тажриба гуруҳи	фуразолидон+ биосупервет нео 0.5мл/л	500	5	100	19	21	28	7	3	2	96,5

2-касаланган назорат гуруҳида 5 бош спонтан касаланган курка жўжалари (гистомонозга ташхис қилинган ва тажриба давомида даволанмаган);

3-тажриба гуруҳида 5 бош спонтан касаланган курка жўжалари (гистомоноз касаллиги аниқланган, метронидазол ва *Biosupervit Neo* витаминлар комплекси 0.5мл/ л сувга қўлланилган);

4-тажриба гуруҳида 5 бош спонтан касаланган курка жўжалари (гистомоноз касаллиги аниқланган, фуразолидон ва *Biosupervit Neo* витаминлар комплекси 0.5мл/ л сувга қўлланилган).

3- ва 4 - тажриба гуруҳидаги курка жўжаларига 8 кун давомида қуйидаги схемада препаратлар синовдан ўтказилди:

- Метронидазол 0.5 гр 1 кг омукта емга 8 кун давомида ва *Biosupervit Neo* 0.5мл/ л сувда эритилиб қўлланилди.

- Фуразолидон 0.5 гр 1 кг омукта емга 8 кун давомида ва *Biosupervit Neo* 0.5мл/ л сувда эритилиб қўлланилди.

2-жадвал маълумоти бўйича ўтказилган даволаш муолажасининг самарадорлиги юқори бўлган даволашдан кейин 3 - тажриба гуруҳидаги 5 бош курка жўжаларида гистомонадалар ягона нусхада қайд этилди, қўлланилган метронидазол ва *Biosupervit Neo* препаратларининг самарадорлик кўрсаткичи 98 % ни ташкил қилди; 4 – тажриба гуруҳидаги курка жўжаларида ҳам гистомонадалар жуда кам нусхаларда аниқланиб, қўлланилган фуразолидон ва *Biosupervit Neo* препаратларининг самарадорлиги 96.5 % ни ташкил этди.

Айни пайтда касаланган ва даволанмаган назорат гуруҳидаги (2-гуруҳ) жўжаларда гистомонадаларнинг

интенсивлиги доимий сақланди ва уларнинг 2 боши нобуд бўлди. Соғлом назорат гуруҳидаги (1-гуруҳ) жўжаларда гистомонадалар қайд этилмади.

Хулоса. Тўла қийматли озиклантириш куркалар учун зарур бўлган оқсиллар, ёғлар ва углеводларни, шунингдек, микроэлементлар ва витаминли комплексларни ҳам ўз ичига олиши керак. Улар метаболизмни яхшилайти, жўжаларда суяк ва мушак тизимининг шаклланиши, уларни меъёрда ўсиши ва вазнининг ортишини таъминлайди. Витамин комплексларини курка гистомонозини даволаш ва олдини олиш учун қўллашдан кутиладиган натижа жигардаги токсик жараёнларни камайитириш, ҳаётчанлигини ошириш учун қўллаш юқори самарадорликни таъминлайди.

Юқорида қайд этилган витаминли комплекслар орасида *Biosupervit Neo* нинг куркалар организмида моддалар алмашинувидаги таъсир механизмининг фаоллиги ва самарадорлик даражасининг юқорилиги алоҳида эътироф этилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сычев М.Ю. Обеспечение нормированного питания индеек // Исследования в области естественных наук. 2014. № 10

2. Волкова Е.А., Сенько А.Я. Влияние пробиотического и витаминного препаратов на мясную продуктивность и качество мяса индюшат / Л.Сенько, Е.А.Волкова // Птица и птицепродукты. - 2010. - №3. - С.33-352

3. Nutrient Requirements of Poultry: Ninth Revised Edition, 1994. Washington, DC: The National Academies Press. doi: 10.17226/2114.

УДК:598.51:591.11:636.087

Х.Б.Юнусов, б.ф.д.профессор, Х.Б.Ниезов, в.ф.д. доцент,
Ш.А.Бабаева, мустақил тадқиқотчи,
Самарқанд ветеринария медицинаси институти**ТУЯҚУШЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА “PANAROOT-98”
ОЗУҚАВИЙ ҚЎШИМЧАСИНИНГ ТАЪСИРИ****Аннотация**

Кормление страусов на многих фермах создает проблемы, поскольку они ранее не изучались в стране. Поэтому в данной статье рассматриваются навыки содержания и кормления страусов с целью повышения их продуктивности и достижения высокой экономической эффективности.

Калим сўзлар: Африка туяқуши, Австралия эмуси, Америка нандуси, “Panaroot-98”, туяқушларни парваришлаш, туяқушларни сақлаш, туяқушларни озиклантириш, баланслашган озуқа.

Мавзунинг долзарблиги. Туяқуш жўжаларининг Ўзбекистон иклимига мослашиши қийин кечмоқда. Кўплаб шахсий ва фермер хўжаликларида асосий ўлим кўрсаткичларининг фоизи ёш жўжаларга тўғри келмоқда.

Мамлакатимизда Африка қора туяқуши тури нисбатан кўпроқ тарқалган бўлиб, бу турдаги туяқушлар-баланд бўйли, оқ-қора тусда бўлади. Бу тур жанубий ва шимолий африка туяқушлари ўзаро чагишиши натижасида пайдо бўлган. Мазкур тур вакиллари кучлилиги ва об-ҳаво инжиқликларига чидамлилиги билан ажралиб туради. Африка қора туяқушлари -22 градусдан +40-60 градусгача бемалол яшай олади. Фақат устидан ёмғир ва қор ўтмаса бўлди, совуққа ҳам, иссиққа ҳам жуда чидамли. Инсон қўлига ўрганса, анча мулоим ва итоаткор бўлиб қолади.

Австралия эмуси. Туяқушлар орасида бу тур бўй жиҳатдан 2-ўринни эгаллайди. Патлари кулранг ёки оч қўнғир тусга эга бўлади. Парранда скелети яхши ривожланмаганлиги сабабли бу турдаги қушлар силкитиш қанотларига эга эмас. Қушлар овқат танлашда инжиқлик қилишмайди ва инсонга дўстона муносабатда бўлади.

Америка нандуси. Ташқи кўриниши Африка туяқушига ўхшаб кетади. Бу турдаги қушларнинг бўйи 130 см дан ошмайди, ўртача вазни эса 30 кг ни ташкил қилади.

Туяқушларни парваришлаш усуллари. Туяқушларнинг озикланиш миқдори уларнинг ёши, ҳаракатчанлиги ва озуканиннг тўйимлилиги асосида белгиланади. Ёш қушлар ҳар куни ўз вазнининг 3-4 % га тенг миқдордаги озуқа ейишади. Катталари эса вазнининг 2,5% тенг миқдорида емиш ейди. Туяқушлар парвариши бошқа қушларни боқишдан ўзига хос жиҳатлари билан ажралиб туради. Туяқуш яйловда ўзи ўт қидиришни хуш кўради. Шу боис, уларни кенг далада боқиш мақсадга мувофиқ.[4]

Туяқушларни хонаки сақлаш шароитлари: Биринчи навбатда туяқуш сақлашга катта майдон ажратиш зарур. Туяқуш катта ва серҳаракат қуш

Annotation

Feeding ostriches on many farms creates problems because they have not been previously studied in the country. Therefore, this article discusses the skills of keeping and feeding ostriches in order to increase their productivity and achieve high economic efficiency.

бўлганлиги учун унга каттагина очиқ майдон талаб этилади. Ферма учун текис майсали ерни танлаш мақсадга мувофиқ. Шаҳар шовқини ва автомагистрал машиналари овози қушлар яшаш фермасидан узок бўлиши керак. Туяқушлар кўп юришни ёқтиришади, шунинг учун майдоннинг минимал узунлиги 40 метр-ни ташкил этиши керак.[5]

Туяқушларнинг асосий емишларига ўсимлик илдизлари ва уруғлари киради. Бу турдаги қушларнинг кўриш қобилияти яхши ривожланганлиги учун улар хашаротларни узокдан пайқай олишади. Узун бўйни эса ердаги қуртларни топиб ушлашга жуда қулай. Туяқушларнинг озикланиш миқдори уларнинг ёши, ҳаракатчанлиги ва озуканиннг тўйимлилиги асосида белгиланади.

Туяқушларга бериладиган озуқа турлари:

- 1) Яшил озуқа: беда, қарам, қичитки ўт, ошқовоқ барглари, шўра, сабзи пояси ва бошқалар;
- 2) Қаттиқ озуқа: пичан, похол;
- 3) Сувли озуқа: сабзи, шолғом, пиёз, бодринг, олма ва бошқалар;
- 4) Донли уруғлар: ошқовоқ, буғдой, маккажўхори, кунгабоқар, сули ва арпа.
- 5) Ҳайвонлардан олинадиган унсурлар: балик уни, шагалтош бўлакчалари, оҳактош, тухум пўчоғи, чиғаноқтош.

“Panaroot-98” препаратининг туяқушларнинг сақланувчанлик фоизи ва тана массасининг ошишига таъсири.

№	Гуруҳлар	Доза препарата (г/т)	Туяқуш бош сони	Ўлим (%)	Сақланувчанлик (%)	Тана массасининг ортиши (% гуруҳга нисбатан)
1	1-назорат	-	12	16,7	83,3	100
2	2-тажриба	10 гр	12	-	100	112
3	3-тажриба	20 гр	12	-	100	118
4	4-тажриба	50 гр	12	-	100	122

Бериладиган сув миқдори иқлим шароитлари, озуқа хусусиятлари ва миқдоридан келиб чиқиб белгиланади. Мисол учун, юқори ҳарорат пайти ҳамда сувли озуқа кам миқдорда берилганда, балоғатга етган туяқуш кунига 10-12 литргача сув истемол қилади.

Туяқушларни боқиш ва сақлашда юқори иқтисодий самарадорликка эришиш мақсадида уларнинг озуқаларига Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ўсимлик моддалари кимёси институтида ишлаб чиқарилган, Ўзбекистон Республикаси ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитасида рўйхатдан ўтган “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасининг туяқушларнинг килинико-физиологик ҳолатига, уларнинг антистресслик хусусиятига, ташқи муҳит таъсирларига кўпроқ маслашувчанлик адаптация ҳолатига, тана массасининг ортишига, тухум маҳсулдорлигининг ошишига, самараси тажрибаларда ўрганилган. [2]

Тадқиқот объекти ва услублари. Тадқиқотлар 2019-2021 йилларда “Машғал старус” туяқушчиликка ихтисослашган фермер хўжалигида олиб борилди.

Тажриба учун танланган туяқушларнинг ёши, ўртача тана массасининг нисбий доимийлигига эътибор қилинган.

1-назорат гуруҳидаги туяқушларга балансланган озуқа берилган.

2-тажриба гуруҳидаги туяқушларга балансланган озуқа билан бир қаторда “Panaroot-98” озуқавий қўшимчаси озуқаларга қўшиш бўйича йўриқномага асосан 1-тоннага 10-гр қўшиб берилган.

3-тажриба гуруҳидаги туяқушларга балансланган озуқа билан бир қаторда “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасини 1-тоннага 20-гр миқдорда қўшиб берилган.

4-тажриба гуруҳидаги туяқушларга балансланган озуқа билан бир қаторда “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасини 1-тоннага 50-гр миқдорда қўшиб берилган.

Барча ҳолларда тажрибагача ва тажриба давомида туяқушларда клиник текширишлар ўтказилиб, уларнинг семизлик даражаси, иштаҳаси, шиллик пардалари, тери ва тери қопламаларининг ҳолати, тана ҳарорати, бир дақиқадаги юрак уриши ва нафас сони, жинсий аъзолар ҳолати ва жинсий рефлексларнинг намоён бўлиши текшириб борилди.

Олинган натижалар ва уларнинг таҳлили.

Тажрибалар натижаси шуни кўрсатдики, 12 ойлик туяқушларни озиклантиришда уларнинг ёшига мос равишда баланслашган озуқадан фойдаланиш, шунингдек туяқушларни озиклантириш жараёнида “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасини 12 ой давомида қўллаш “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасини қабул қилмаган гуруҳларга нисбатан туяқушлар организмидаги клинико-физиологик кўрсаткичларига жумладан 1-назорат гуруҳига нисбатан 2-тажриба гуруҳидаги туяқушларнинг тана вазни 112%ни, 3-тажриба гуруҳидаги туяқушларнинг тана вазни 118% ни, 4-тажриба гуруҳидаги туяқушларнинг тана вазни 122% ни ташкил қилган. (1-жадвал)

Хулоса. 1. Республикада туяқушчиликни янада ривожлантириш мақсадида туяқушларни озиклантириш жараёнида “Panaroot-98” озуқавий қўшимчасини қўллаш юқори иқтисодий самарадорликка, яъни туяқушларнинг клинико-физиологик кўрсаткичларига, тана массасининг ортиши, тухум маҳсулдорлигининг кўпайишига ижобий таъсир кўрсатиши сабабли уни амалиётга жорий этиш, ҳар соҳада шунчаки эътиборсиз бўлмасдан ветеринария мутахассислари фикри билан иш юритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бабаева Ш.А. “Влияние «Panaroot-98» на клинико-физиологическое состояние страусов” материалы научно-практической конференции студентов, магистрантов и молодых ученых 2 февраля 2021 года, стр 8-10.

2. Брузницкий, А.А. Проблемы и возможности первого этапа развития страусоводства в Украине / А.А. Брузницкий // Промышленное страусоводство: матер. 2-й Междунар. конф. (Днепропетровск, 6–8 июля 2006 г.). – Днепропетровск: «Корпорация Агро-Союз», 2006. – С. 8–11.

3. Арыков А.А. «Страусоводство- новая отрасль сельского хозяйства» Птицеводство 2003 № 3 стр 77-85.

4. Куликов Л.В. Разведение страусов прибыльное дело // Птицеводство 1998 №4 стр 40-41.

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ КОРРУПЦИЯ ВА “ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ”НИНГ АСОСИЙ КУШАНДАСИДИР

Рақамли иқтисодиёт ҳақида сўз юритадиган бўлсак, бугунги кунда ҳар соҳада рақамлаштириш тобора кенгаймоқда. Рақамли иқтисодиёт – бу иқтисодий, ижтимоий ва маданий алоқаларни рақамли технологияларни қўллаш асосида амалга ошириш тизимидир. Буни биз интернет иқтисодиёти, янги иқтисодиёт ёки веб-иқтисодиёт деган терминлар билан ҳам ифодалашимиз мумкин.

Рақамли иқтисодиётнинг оддий иқтисодиётдан фарқи нимада?

Масалан, харидорга пойафзал керак. Уни бозорга тушиб ўзи бевосита танласа ва нақд пулга сотиб олса, бу анъанавий иқтисод. Телеграмдаги бирон савдо боти орқали ўзига маъқул товарни танлаб, товар эгасига пулни электрон тўлов тизими орқали тўлаш ва товарни етказиб бериш хизмати орқали олиш – рақамли иқтисодиёт дейилади. Бу масалани энг содда маиший мисол орқали тушунтиришдир. Аслида, ҳаммамиз аллақачон рақамли иқтисодиёт ичидамиз, унинг қулайликларидан фойдаланамиз. Масалан, ойликларимиз пластик карталарга тушади, электрон тўлов орқали коммунал хизматлар, телефон, интернет ва бошқа маҳсулот ва хизматларга тўлов қиламиз, электрон тарзда солиқ декларацияси топшираемиз, картадан картага пул узатамиз, уйга таом буюртма қиламиз ва ҳоказо.

Рақамли иқтисодиёт – бу нолдан бошлаб яратилиши лозим бўлган қандайдир бошқача иқтисодиёт эмас. Бу янги технологиялар, платформалар ва бизнес моделлари яратиш ва уларни кундалик ҳаётга жорий этиш орқали мавжуд иқтисодиётни янгича тизимга кўчириш деганидир.

Рақамли иқтисодиётнинг қулайликлари:

1. Тўловлар учун харажатлар камаяди (масалан, банкка бориш учун йўлқира ва бошқа ресурслар тежаллади).

2. Товарлар ва хизматлар ҳақида кўпроқ ва тезроқ маълумот олинади.

3. Рақамли дунёдаги товар ва хизматларнинг жаҳон бозорига чиқиш имкониятлари катта.

4. Фидбек (истеъмолчи фикри)ни тез олиш ҳисобига товар ва хизматлар жадал такомиллаштирилади.

5. Тезроқ, сифатлироқ, қулайроқ.

Рақамли иқтисодиётга ёрқин мисоллардан бири сифатида “Алибаба” электрон савдо тизимига эга бўлган Хитой компаниясини келтириб ўтиш мумкин.

Ундан фойдаланиш тажрибаси шуни кўрсатадики, маълумотлар тўплаш жараёнида иқтисодиётнинг турли секторларига экспансия учун ўта рақобатли устунликлар яратилади. “Алибаба” бу – оддийгина рақамли платформа эмас, балки платформалар экотизимидир.

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бизга нима беради?

Рақамли иқтисодиёт инсонларнинг турмуш даражасини сезиларли даражада оширади, бу унинг асосий фойдасидир.

Рақамли иқтисодиёт коррупция ва “яширин иқтисодиёт”нинг асосий кушандасидир. Чунки рақамлар ҳамма нарсани муҳрлайди, хотирада сақлайди, керак пайтда маълумотларни тез тақдим этади. Бундай шароитда бирон маълумотни яшириш, яширин битимлар тузиш, у ёки бу фаолият ҳақида тўлиқ ахборот бермасликнинг иложи йўқ, компьютер ҳаммасини намоён қилиб қўяди. Маълумотлар кўплиги ва тизимлилиги ёлғон ва қинғир ишларга йўл бермайди, чунки тизимни алдаш имконсиз. Натижада “ифлос пулларни” ювиш, маблағларни ўғирлаш, самарасиз ва мақсадсиз сарфлаш, ошириб ё яшириб кўрсатиш имкони қолмайди. Бу эса иқтисодиётга легал маблағлар оқимини оширади, солиқлар ўз вақтида ва тўғри тўланади, бюджет тақсимооти очик бўлади, ижтимоий соҳага йўналтирилган маблағлар ўғирланмайди, мактаблар, касалхоналар, йўлларга ажратилган пуллар тўлиқ етиб боради ва ҳоказо.

Давлатимизнинг рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йўлини танлаганлиги ахборот технологиялари соҳасида ва умуман, электрон ҳужжатлар айланмаси соҳасида янги йўналишлар очиб беради. “Рақамли технологиялар” томон бурилишга бутун жаҳон интернет тармоғи ва сифатли алоқанинг ривожланиши сабабчи бўлди.

У. Қурбонов, *Сирдарё туманлараро иқтисодий судининг раиси,*

Н. Сангиров,

Сирдарё туманлараро иқтисодий судининг судьяси

ИҚТИДОРЛИ ШОГИРД – УСТОЗНИНГ БАХТИ

Қашқадарёлик ветеринария фидойиси, Қарши шаҳридаги “Нахшаб” деҳқон бозоридаги ВСЭЛ мудир Зокир Насруллаев 63 ёшни қаршилади. Шу куни уни қариндошлари-ю, дўстлари, ўнлаб шогирдлари самимий табриклашди. “Меҳнатдан кадр топдингиз, бундан кейин ҳам соғ-саломат бўлиб, ёнимизда туринг”, дейишди. Зокиржон Насруллаев эса иқтидорли шогирдини мактаб кетди.

– Яқинда Қарши шаҳридаги “Нахшаб” деҳқон бозорига амалиёт ўташ учун Самарқанд Ветеринария медицинаси институтининг 3-босқич талабалари амалиёт ўташди, – дейди у. – Улар орасида Насрулло Муртазоев меҳнатсеварлиги билан эътиборимни тортди. У қорамолларда учрайдиган бруцеллез касаллигини сут халқа реакциясида сифатли текширди, сўнг “Лактан” аппаратада сутнинг ёғлилик даражаси зичлигини аниқлади. Қорамол ва қўйларнинг ички паренхиматоз органларида учраб турадиган фасциолёз ва эхинококкозларни зарарсизлантириб, йўқ қилиш усулларини амалиётда мустақил бажариб, ўз билимини янада бойитиб олди.

Изланувчан талаба Насрулло озик-овқат маҳсулотлари хавфсизлиги бўйича ҳамда қишлоқ хўжалиги ҳайвонларида учрайдиган касалликлар ва уларга тўғри ташхис қўйиш, даволаш ва профилактик тадбирларни ўтказишда қатъий билимга эга эканлигини намоян этди.

Мустақил Ўзбекистонимизнинг гуллаб-яшнаши учун мана шундай иқтидорли, билимдон ёшлар зарур. Шу боис тажрибали ветврач сифатида Насруллонинг ишларига омад ёр бўлсин, дейман.

Сардорбек.

ЖОНКУЯР БЎЛИНГ, ҚАРИМАЙСИЗ!

Наманган шаҳридаги “Ёшлик” ветеринария участкаси мудир Одилжон хожи Турсунов ҳамда Норин туманидаги Пахтақишлоқ ветучастка мудир Ибрагим Халмирзаевлар муборак 60 ёшни қаршилади. Уларнинг ҳар иккиси ҳам ўз касбининг фидойиси. Одилжон ака мактабда ўқиган чоғларидаёқ ветврачликка ўқишни орзу қилган, Ибрагим ака эса қўй-қўзилару қорамоллар боқиш жараёнида соҳага меҳр қўйди. Ўқиш, ўрганиш, устозлар ўғитига амал қилган ҳолда жониворларни даволаш бу инсонларнинг эл орасида ҳурмат қозонишига шароит яратди. Одилжон хожи ва Ибрагим аканинг суратлари ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бўлимининг ҳурмат тахтасидан жой олган, ўнлаб кичик ветеринария мутахассислари эса бу самимий инсонлар ортидан боришмоқда.

Меҳнат ва тиришқоқлик ортидан кадр топган мутахассислар намунали оила бошлиғи ҳам ҳисобланади. Одилжон хожи Турсунов 2 ўғил ва беш нафар ширин-шакар набиралар қуршовида, Ибрагим аканинг ҳам фарзандлари оталари сингари меҳнаткаш инсонга айланишган. Мухими, оиладаги аҳиллик, тотувлик оталарнинг ҳаётдан мамнун бўлиб яшаши ва ишлашига имкон бермоқда. Шу боис уларнинг ҳар иккисини ҳам қутлуг ёшлари билан қайта табрикладик. Доимо соғ бўлинг, азиз ҳамкасблар!

Наманган вилоят ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш бошқармаси жамоаси.

ХОТИРА

ШОГИРДЛАРИ КЎП ИНСОН ЭДИ

Ветеринария ҳаётининг мазмунига айланиб қолган ургутлик акамиз Мухиддин Турсунов бу оламни тарк этди. Бу шумхабар бир пастда қишлоқлару шаҳарлардан ўтиб олисларга қадар тарқалди. Турсуновлар оиласи, қон-қариндошлар, шогирдлар, Мухиддин бобо билан елкадош бўлиб ишлаган ветеринария ходимлари уни сўнгги йўлга, чуқур қайғу билан кузатдилар, Қурьону карим оятларидан тиловатлар қилинди. Одамлар шу куни бу самимий инсонни қайта ва қайта хотирлашди.

Чорвадорлар хонадонидан туғилиб ўсган, жониворларга гўдаклигиданоқ меҳр қўйган Мухиддин бобо ўқишни битиргач, 20 ёшида, яъни 1977 йил Ургут туман ветеринария бўлимига ишга келдию шу ерда қолди. Айтишларича, Аллоҳга омонатини ҳам ишхонасида топширибди.

– Беғубор инсон эдилар, жамоадаги ёшу қарини бир-биридан ажратиб ўтирмасди, барчага бирдек меҳрибон эди. Ветврачликни кадрлагани учун ёлғиз ўғли Назиржонни ҳам шу касбга ўқитди. Айни чоғда эшон бобонинг ўғиллари у туғилиб ўсган Хўжабаланд қишлоғидаги ветучасткада мудир, отаси каби эл ҳурматини қозониб меҳнат қилмоқда, – дейди тажрибали ветврач Абдузойир Хушвақтов. – Ҳар йил 1 ноябрь куни барчамиз Мухиддин бобонинг хонадонига борар, уни туғилган куни билан табриқлар, гурунг тун ярмига қадар давом этарди. У суҳбатдошини ширин сўзлари, ҳазиллари билан сеҳрлаб қўярди. Афсуски, буларнинг бари бир зумда хотирага айланди. Умр дегани оқар дарё эканда. Илоҳим устознинг охираглари обод бўлсин.

Набижон Эргашев